

FÜTÜVVET VE AHİLİK ÇALIŞMALARININ KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ekrem ERDEM*

Özet

Fütüvvet, İslami çerçevede iyi olan şeyleri yapma, kötü olan şeyleri de yapmama esasına dayalı ahlaklı bir hayat ve toplum inşa etme idealinin kurumsallaşmış adı denebilir. Ahilik, bunun Anadolu'da Türkler tarafından daha ziyade esnaf ve zanaatkar zümreleri üzerinden oluşturulmuş kurumsal halidir. Bu anlayış özellikle Türkiye'de güncelliğini korumakta; özlemle ve hayranlıkla anılmaya devam etmekte ve üzerine pek çok araştırma ve program yapılmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda ve programlarda konunun esası ve bütünselliği konusunda önemli bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bunların başında da fütüvvet ve ahilik konusunun esasına ve kaynaklarına dair ciddi bilgi eksiklikleri gelmektedir. Bu makalenin amacı, fütüvvet ve ahilik çalışmalarının kaynaklarının bir bütün olarak sistematik bir şekilde incelenmesidir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışma sayısı artsa da genellikle birinci derece kaynaklara ulaşılarak yapılan özgün çalışma sayısı oldukça sınırlı; kaynaklara dayalı yapılan çalışmalarda da kaynak çeşitliliği çok az gözükmemektedir. Öncelikle fütüvvet ve ahilik çalışmalarında çok büyük ölçüde belli fütüvvetnamelere müracaat edilmektedir. Oysa bu belgelerdeki çeşitliliğin ve derinliğin bütünsel bir anlayışla dikkate alınması gerekiyor. Kaldı ki, bu alanda fütüvvetnamelerin dışında çok fazla kaynak olduğu halde, bunlara dayalı çalışma sayısı ya çok az ya da hiç yok. Usulde hata olunca esasta da hatalar meydana geldiği dikkate alınarak, mevcut çalışmada fütüvvetin ve ahiliğin kaynakları ilk defa toplu bir şekilde 13 alt başlık altında incelemeye alınmış; hatta hangilerininin fütüvvet çalışmaları için genel olarak, hangilerininin ise daha ziyade ahilik çalışmaları için daha uygun olacağı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, İslam İktisadı, Fütüvvetnameler, Şecerenameler, Seyahatnameler, Destanlar, Vekâynameler

A REVIEW ON THE SOURCES OF FUTUWWA AND AKHIZM STUDIES

Abstract

Futuwwa can be called the institutionalized name of the ideal of building a moral life and society based on the principle of doing good things and not doing bad things in the Islamic framework. Akhizm is the institutional form of it, which was formed by the Turks in Anatolia, mostly over the tradesmen and craftsmen. This understanding maintains its currency especially in Turkey; it continues to be remembered with longing and admiration, and many researches and programs are being conducted on it. However, there are important deficiencies in the studies and programs about the essence and integrity of the subject. Chief among these is the serious lack of information on the basis and sources of futuwwa and akhizm. The aim of this study is to systematically examine the sources of futuwwa and akhizm studies as a whole. Although the number of studies in this field has increased in recent years, the number of original studies made by reaching first-degree sources is quite limited. In studies based on sources, the diversity of sources seems to be very low. First of all, certain futuwwatnamas are applied to a great extent in futuwwa and akhizm studies. However, the diversity and depth of these documents need to be taken into account with a holistic approach. Moreover, although there are many sources in this field other than futuwwatnamas, the number of studies based on some of them is either very little or not at all. Considering that mistakes occur in the principles when there is a mistake in the procedure, the sources of futuwwa and akhizm were examined under 13 sub-headings for the first time in the present study; it was even stated which ones would be more suitable for futuwwa studies in general and which ones would be more suitable for akhizm studies.

Keywords: Futuwwa, Akhizm, Islamic Economics, Futuwwatnamas, Shacaranamas, Travelogues, Epics, Chronicles

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ekremerdem@erciyes.edu.tr.
Gönderim/Kabul Tarihi: 6 Aralık 2021 / 17 Aralık 2021, Submitted/Accepted Dates: December 6, 2021 / December 17, 2021

Giriş

Fütüvvet; genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr, yardımsever gibi anlamlara gelen Arapça fetâ kelimesinden gelir. İstilahî olarak, İslam'ın yapılmasını tavsiye ettiği şeyleri yapmayı yapılmamasını istediklerini de yapmamayı esas alan bir yaşam tarzını ve bunun kurumsallaşmış halini ifade eder. Ahilik ise, bunun Anadolu'da Türkler tarafından daha ziyade esnaf ve zanaatkar zümreleri üzerinden oluşturulmuş kurumsal halidir. Geçmişte İslam toplumlarının kamu ve özel hemen her kesimini etkilemiş olan bu anlayış, günümüzde hala özlemlerle anılmakta ve karşılaşılan sorunların çözümüne ne gibi katkılar sunabileceği tartışılmaktadır. Bugünün Türkiye'sinde iş dünyasında, üniversitelerde, diğer sivil toplum kuruluşlarında ve devlet kademelerinde bu özlemi ve öykünmeyi görmek mümkündür. Bunun sonucu olarak da her yıl belli bir hafta 'Ahilik Kutlamaları'na ayrılmış, 2021 yılı ise 'Ahilik ve Ahi Evran Yılı' olarak resmen ilan edilmiştir.

Ancak yapılan çalışmalarda ve programlarda konunun esası ve bütünselliği konusunda önemli bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bunların başında da fütüvvet ve ahilik konusunun esasına ve kaynaklarına dair ciddi bilgi eksiklikleri gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, fütüvvet ve ahilik çalışmalarının kaynaklarının bir bütün olarak sistematik bir şekilde incelenmesidir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışma sayısı artsa da genellikle birinci derece kaynaklara ulaşılarak yapılan özgün çalışma sayısı oldukça sınırlı; kaynaklara dayalı yapılan çalışmalarda da kaynak çeşitliliği çok az gözükmektedir.

Öncelikle ahilik konusunda yapılan çalışmaların çoğunda konunun fütüvvetle ilişkisi ve kaynakları yeterince incelenmiyor ya da ikincil kaynaklardan hareketle oldukça sığ bilgilerle hareket ediliyor. Fütüvvet ve fütüvvetnamelere işaret edildiğinde de eserlerin kendileri yerine ikinci veya üçüncü derece yayınlardan hareketle yorumlar yapılıyor. Oysa bu belgelerdeki çeşitliliğin ve derinliğin bütünsel bir anlayışla dikkate alınması gerekiyor. Kaldı ki, bu alanda fütüvvetnamelerin dışında çok fazla kaynak olduğu halde, bunlara dayalı çalışma sayısı ya çok az ya da hiç yok. Dolayısıyla, usulde hata olunca esasta da hatalar kaçınılmaz hale geliyor.

Bunun sonucunda, fütüvvetle ve ahilikle hiç alakası olmayan kavramlar ve analizler yapılmaya başlanıyor. Hatta birçok akademik sunumda ve konuşmada kişilerin bugünün sorunlarına kafalarında oluşturdukları çözümleri ahilik üzerinden aktarmaya çalıştıklarına şahit oluyoruz. Ayrıca, ahiliğin bazen fütüvvetten ilişkisiz, bireyin hayatının neredeyse bütününe sirayet eden bir ahlaki anlayıştan soyutlanıp salt ekonomik hayatına indirildiği, bazen de ekonomik hayatın tüm sorunlara çözüm paketi olarak sunulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Mevcut çalışmada bu sorunlara ışık tutmak adına mütevazî ölçülerde de olsa fütüvvetin ve ahiliğin kaynakları toplu bir şekilde 13 kategoride bir makale kapsamına sığacak şekilde incelemeye alınmıştır. Hatta hangilerinin genel olarak fütüvvet çalışmaları için, hangilerinin ise daha ziyade ahilik çalışmaları için daha uygun olacağı da belirtilmiştir. Kaynaklarla ilgili yapılan incelemelerde ve yapılan tespitlerde mümkün olduğunca birincil kaynaklar üzerinden hareket edilmiştir.

Fütüvvet ve ahiliğe dair kaynaklar listelenirken, çalışmamızda aşağıdaki gibi bir farklılaştırma yoluna gidilmiş; buna göre, önce genel olarak fütüvvet çalışmalarında dikkate alınabilecek ana kaynaklar beş grupta toplanmış, hemen ardından özellikle Anadolu fütüvvet geleneği olan ahilik araştırmalarında yararlanılabilecek kaynaklar sekiz başlık altında verilmiştir (toplam 13 grup kaynak):

- Fütüvvetnameler,
- Temel İslami kaynaklar: Kur'an-ı Kerim, hadisler ve tarih eserleri,
- Sufi ve fütüvvet risaleleri,
- Destanlar,

- Vekâyinâmeler.

Anadolu fütüvvetçiliği olarak bilinen ahilik araştırmaları için ayrıca şu kaynakları da eklemek gerekir:

- Ahi şecerenameleri,
- Ahi icazetnameleri,
- İbni Battuta Seyahatnamesi,
- Muallim Cevdet'in İbni Battuta Seyahatnamesine yazdığı zeyl (ek),
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi,
- Ahi Evran'a ait olduğu iddia edilen kitaplar,
- Çeşitli fermanlar, beratlar ve vakfiyeler gibi muhtelif tarihi belgeler,
- Daha sonraki yıllarda farklı bilim adamları tarafından yazılmış eserler.

1. Fütüvvetnameler

Fütüvvet fikrini konu edinen, fütüvvet teşkilatı mensuplarının uyması gereken usul ve erkânı içeren nizamnamelerin (yönetmeliklerin) yer aldığı eserlere fütüvvetname denir. Fütüvvet geleneğinin en önemli ve en zengin kaynağı kuşkusuz bu belgelerdir. Fütüvvetnameler, farklı sosyal tabakaları, meslek gruplarını ve bunların inançlarını, törelerini ve sembolik yaşam biçimlerini, ritüellerini konu edinir. Bu belgeler esasında fetânın ya da ahînin günün her anında her alanda uyması gereken geniş edep kurallarını ihtiva eder. Bu bakımdan bu eserler bir tür edepnameler, edep ilmi halleri ya da yönergeleri olarak adlandırılabilir.

Fütüvvetnameler incelendiğinde, tek düze belgeler olmadıkları anlaşılır. Bu belgeler farklı şekillerde sınıflanabilir. Bizim tespitlerimize göre; birinci ayırım genel mahiyette ve belli mesleklere özgü fütüvvetnameler; ikinci ayırım, belli ülkeler, bölgeler ya da şehirlerde yaşayan insanlar veya esnaf ve sanat ehli için hazırlanan fütüvvetnameler; üçüncü ayırım, mensur ve manzum fütüvvetnameler; dördüncü ayırım, yazıldıkları dillere göre Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnameler; beşinci olarak da tarihi kronoloji bakımından fütüvvetnamelerdir. Burada tarihi kronolojisi içerisinde fütüvvetnameleri esas almak istiyoruz ve bunları üç grupta toplayabiliriz (Ocak, 1996a):

i. *Sûfi fütüvvetnameleri*: Ağırlıklı olarak sufi geleneğinin tesirinde gelişen, dolayısıyla tasavvufi dil ve geleneğe göre m. 9-13. yüzyıllar arasında yazılan eserlerdir. Sülemî (ö. 412/1021)'nin Kitâbü'l-Fütüvve'si (Es-Sülemî, 1977) bunun en önemli temsilcisidir. Ayrıca, İbni Arabî'nin Fütûhâtü'l-Mekkiyye'si (İbni Arabî, 2015), Kuşeyri Risalesi ve diğer mutasavvıfların eserlerindeki fütüvvete dair görüşleri bu tarz fütüvvetnamelerin ana kaynağı olarak görülmektedir.

ii. *Fütüvvet teşkilâtına ait fütüvvetnameler*: Esas itibarıyla Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah tarafından sarayın kontrolünde gelişen 13-14. Yüzyıllarda yazılan fütüvvetnameler olup, en önemli örneği Sühreverdî'nin (ö. 1234) Risâletü'l-fütüvve'si ve Harputî'nin Halife Nâsır'ın oğlunun adına yazdığı Tuḥfetü'l-Veşâyâ'sıdır.

iii. *Ahî teşkilatları fütüvvetnameleri*: Anadolu fütüvveti olarak bilinen ahi teşkilatları çevresinde 13-16. yüzyıllarda kaleme alınan Çobanoğlu ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnameleri gibi eserlerdir.

Fütüvvetnamelerin kaynağını Burgâzî'nin bizzat kendisi fütüvvetnamesinde Ku'an'dan, hadislerden, Peygamberlerin kıssalarından, velilerin zikirlerinden ve hallerinden bahseden

Tezkiretü'l-Evliya'dan¹, Müsemma ve ilm-i Vasila kitaplarından², Kitab-al-Kalâid'den, Hz. Peygamber'in menkıbelerinden, ariflerin sırlarının anlatıldığı Asrar-al-Arifin'den ve diğer fütüvvet eserlerinde yer alan temel bilgilerden yararlandığını söyleyerek açıklamıştır (Gölpınarlı, 1953: 112-113)³.

Fütüvvetnameler bu kadar kaynaktan yararlanılarak yazılmış olsa da pek çoğunda maalesef ilmi usullere uygun bir dil ve kaynak kullanımı bulunmamaktadır. Bunun yerine, çoğunlukla şifahen elde edilmiş efsanevi rivayetlerin ve hikayelerin aktarımı yoluna gidilmiş, bunların da tarihi gerçeklerle uyumlu olup olmadığına bakılmaksızın nakledildikleri anlaşılmaktadır. Yukarıda verilen kitap isimlerinin bile bir kısmının gerçek dışı olduğu, basit Arapça metinleri anlamamaktan kaynaklandığı görülmektedir. En önemlisi de bazı fütüvvetnamelerde, ayet ve hadisler kullanılırken son derece özensiz davranıldığı; yer yer eksik, hatalı ve ilaveli olarak verildikleri anlaşılmaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı bu meyandaki hataları tek tek tespit etmiş ve yayınlamıştır (Gölpınarlı, 1955-1956a: 59-72; Gölpınarlı, 1955-1956b; Sarıkaya, 2002: 41-42).

Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yazılan Türkçe fütüvvetnamelerde içeriğine hâkim olan Şii-Alevi propagandası ile uyumlu birçok uydurma hadis birbirinden yararlanılarak kullanılmıştır. Hadis olarak bilinenlerin de kaynakları, metinleri ve sıhhat dereceleri dikkate alınmaksızın hadislerin metinleri gelişigüzel bir şekilde aktarılmıştır. Aynı bilgisizliği ve hassasiyet eksikliğini ne yazık ki ayetlerin aktarımında da görmek mümkündür (Gölpınarlı, 1955-1956a: 59-72; Gölpınarlı, 1955-1956b; Erdem, 2021: 31-32; Sarıkaya, 2002: 41-42). Bundan da öte, bazen Kur'an ve Sünnetin belirlediği genel İslam anlayışının dışına çıkan (gulüv) değerlendirmelerin olduğu görülmektedir (Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 53).

2. Temel İslami Kaynaklar: Kur'an-ı Kerim, Hadisler ve Tarih Eserleri

Fütüvvet düşüncesi esas olarak İslam itikat ve düşüncesinin ürünü olduğuna ve tarih boyunca varlığını sürdürdüğüne göre, Kur'an, hadisler ve İslam tarihinin farklı kaynaklarının fütüvvetin ana kaynakları arasında düşünülmesi gerekiyor. Bu başlık altındaki kaynakları beş grupta toplamak mümkün diye düşünüyoruz:

Kur'an-ı Kerim: Fütüvvet ehli ve diğer kaynaklar her zaman ana kaynak olarak Kur'an'ı görmüşler ve oradan sürekli ayetlerle bunu ispat etmeye çalışmışlardır. O bakımdan, fütüvvet araştırmalarında mutlaka belli ayetlerle ilgili meal ve tefsirlerden yararlanmak gerekir. Ancak, Kur'an'ın anlamsal bütünlüğüne vakıf olunmadan belgelerde verilen ayetlerin ne kadar isabetle gerçek bağlamında yorumlandığının anlaşılması zor olabileceğinin farkında olmak gerekir.

Hadisler: Fütüvvetnamelerin neredeyse tamamı fütüvvet inanç ve motifleri için hadislerle müracaat ederler. Gerçi hadis olarak aktarılan metinlerin sıhhatinde ve kaynaklarında zaman zaman ciddi sorunlar olsa da hadis kaynaklarına hakim olmadan fütüvvet kaynaklarını

¹ Muhtemelen Feridüddin Attar'ın (ö. 1230) meşhur kitabı. (TDV İslam Ansiklopedisinde ölüm tarihi (ö. 618/1221) bu şekilde ve kitap ona nispet ediliyor.)

² A. Gölpınarlı, Burgâzî'nin bahsettiği bu iki kaynağın esasında kitap olmadığını, maalesef müellifin iyi Arapça bilmediği için, Harputlu'nun ünlü Arapça fütüvvetnamesi Tuhfat-al-Vasaya'sının önsözünde yer alan bir cümlede ard arda geçen iki ifadeyi (عمدة الوسيلة ve من كتابه المسمى) doğru anlamayarak kitap sanmasından kaynaklandığını not düşmüştür. Devamında bahsedilen Kitab-al-Kalaid ve Asrar-al-Arifin hakkında bir bilgimiz yok (Gölpınarlı, 1953: 107).

³ İfade aynen şöyle: "... ben zaif diledüm kim bir kitab yazam, fütüvveti beyan kılam, tefsirden ve hadis-i Mustafa'dan, sallallahu aleyhi ve sellem, ve kısas-al-enbiyadan ve Tazkirat-al-Avliyadan ve Müsemma kitabından ve ilm-i Vasila kitabından ve Kitab-al-Kalaid'den ve Rasül hazretinin menakıbından, Sallallahu aleyhi ve sellem ve Asrar-alArifin'den, fütüvvet gereklülerinden çıkarub yazdum, şöyle ayan kıldum ki ahi yolları nedir ve fütüvvet nedir, muayyen ola ve ne kim tarikat içinde müşkil mes'eleler kim vardı, cevab birle yazdum. Her kim buna inanmaya, ol kişi mürteddola ve gerek kim her âdine gicesi çiraklar dibinde ve ahiler katında fütüvvet okuyalar ve güçleri yetdüğince ve ellerinden geldüğünce edebinden ve erkanından tutalar, işitmeyenlere işitdüler" (Gölpınarlı, 1953: 112-113).

incelerken aynı hataların tekrarlanması riski vardır. Ancak, araştırmacılar için burada karşılaşılabilecek sorun ayetlerden daha zor olabilir. Zira fütüvvetnamelerde hadis diye verilen metinlerin tamamına yakını temel hadis kaynaklarında bulunamamakta, çoğu uydurma ya da zayıf hadis olarak bilinmektedir. O bakımdan hadislerin niteliğine vakıf olunmadan belgelerde hadis olarak verilen metinler çoğu araştırmacı tarafından hiç yorumlanmadan tekrar olduğu gibi aktarılıyor. Oysa uydurma hadislerin bu şekilde aktarılmaya devam edilmesi çok tehlikelidir. Zira Hz. Peygamber “*Kim, benim adıma yalan söylerse, Cehennem’den yerini hazırlansın*” (Buhari: 108, 1291; Müslim: 2, 4) buyurmuştur. Bu manada özellikle büyük bilim insanı Abdülbaki Gölpınarlı’nın hakkını teslim etmekte fayda vardır.

Siyer ve diğer İslam tarihi eserleri: Fütüvvet hareketi esas olarak Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile başlatıldığı için siyer kitaplarına başvurmak, anlatılanların teyidi için gerekli olacaktır. Aynı şekilde bu anlayış İslam tarihinin tamamında varlığını sürdürdüğüne göre, İslam tarihinin her dönemine dair kaynaklara yeri geldikçe teyit amaçlı olarak müracaat edilmek durumunda kalınacağı bilinmelidir. Buna ilave olarak, peygamberler tarihi kitaplarına müracaat etmek de gerekebilir. Zira fütüvvet ve bazı tasavvuf müellifleri fütüvvet düşüncesinin ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem’den başlayıp, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve diğerleriyle devam edip Peygamber Efendimize kadar geldiğini iddia ederler.

Mezhepler tarihi: İslam tarihinde fütüvvet hareketi her zaman Sünni ve Şii hareketlerin tesirinde kalarak devam etmiştir. Farklı zamanlarda ve devirlerde yazılmış fütüvvetnameler incelendiğinde bu gerçek rahatlıkla anlaşılacaktır. Özellikle Abbasilerin sonu ile Safevi Devleti’nin İran’da ve Anadolu’da propaganda amaçlı fütüvvet anlayışları ve fütüvvetnameler Şii (Bektaşî-Alevî, hatta diğer bazı batını itikatların) tesirini açıkça göstermektedir. Bu manada özellikle üç büyük ilim adamı M. Fuad Köprülü, Frank Taeschner ve Abdülkadir Gölpınarlı’nın katkılarını anmakta fayda vardır. Bu itibarla, genel olarak mezheplerin doğuşu, itikat ve muamelattaki genel farklılıklar, Şii ve Oniki İmam hareketinin doğuşunda kilometre taşları olan Gadir-i Hum, Hz. Peygamber’in vefatı ve hilafet meselesi gibi hadiseler ile Anadolu’da Bektaşî-Alevî hareketinin inanç ve motifleri ile tarihinin iyi bilinmesi gerekiyor. Bu manada Hacı Bektaş Veli’ye ait olduğu bilinen eserler başta olmak üzere, Alevî külliyatının önemli eserlerinin çoğu basılmıştır. Bunların bilinmesi fütüvvet ve ahilik çalışmaları için önemli bir zenginlik olacaktır.

İslam iktisat düşüncesi ve tarihi ile esnaf teşekkülleri tarihi: Kabul etmek gerekir ki, fütüvvet ve ahilik cereyanı İslam toplumlarında İslam düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve geniş kesimler tarafından asırlarca kabul görmüştür. Bu anlayış, İslam toplumlarının üretim, ticaret, tüketim ve infak politikasını belirleyici güce ulaşmışsa, bir şekilde İslam iktisat düşüncesinin parçası haline gelmiş demektir. Bu manada kapsamlı bir teorik değerlendirme için Erdem (2021)’e bakılabilir.

3. Sufi ve Fütüvvet Risaleleri

Fütüvvet bu kaynaklarda cömertlik, tevazu, iffet, güvenilirlik, vefa, merhamet ve takva gibi faziletlerin bir toplamı olarak ele alınır. Bu zihniyete göre zühd ideal bir yaşam biçimidir. Zira mümin dünyada bir yolcu gibidir; dünya onun için geçici bir duraklama yeridir. Sufi risalelerinde tasavvufi ilkeler içerisinde fütüvvet konusu doğrudan ya da dolaylı olarak işlenmiş; fütüvvet risalelerinde ise fütüvvet konusu doğrudan işlenmiştir. Fakat, ikinci tür çalışmalarda bahsi geçen konuların çoğu yine tasavvufi ilkelerle paralellik arz eden konulardır. Ayrıca, konuların bol miktarda ayet ve hadislerle işlendiği anlaşılmaktadır. Sufi risalelerin en güzel örnekleri olarak Ebu Abdurrahman Sülemî’nin Risaleleri, Abdülkerim Kuşeyri’nin (ö. 1072) Risalesi ve Şehabeddin Sühreverdî’nin (ö. 1234) Avârifü’l-Maârifî verilebilir. Fütüvvet ve ahilik konusunu çalışanların tasavvuf felsefesini ve bunun yaşam motiflerini iyi anlamaları gerekiyor. Zira fütüvvet ve tasavvuf düşünceleri önemli ölçüde iç içe geçmiş vaziyettedir.

Fütüvvet risaleleri için ise, Saadettin Kocatürk tarafından okunup yayınlanan II. Bayezid dönemine ait bir risale ve şecere (Kocatürk, 1996) örnek olarak verilebilir.

Sülemî'nin risâlelerinden onu (Menâhicü'l-ârifin, Derecâtü'l-mu'âmelât, Cevâmî'u âdâbi's-şûfiyye, el-Muqaddime fi't-taşavvuf, Beyânü aḥvâli's-şûfiyye, Derecâtü's-şâdıkîn, Sülûkü'l-ârifin, Nesîmü'l-ervâḥ, Beyânü zelevî'l-fukarâ', Âdâbü'l-fakr ve şerâ'ituh) Süleyman Ateş tarafından Türkçe tercümeleriyle birlikte Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri adı altında 1981 yılında Ankara Üniversitesi yayını olarak basılmıştır (Sülemi, 1981). Sülemî'nin ayrıca Tasavvufa Giriş diye bu konuda zikredilmeye değer bir risalesi daha vardır. Bu eser de Ali Akay tarafından 2014 yılında Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır (es-Sülemî, 2014).

Kuşeyri Risalesi ise, Süleyman Uludağ tarafından Türkçe'ye Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi (ilk baskı 1978, son baskı 2017) başlığıyla çevrilmiştir (Kuşeyri, 2017). Kitap sufilerin akaid ve tevhid konularındaki görüşleri ile başlar ve dört bölümle devam eder. İlk bölümde; 83 ünlü mutasavvıfın dünya, zühd, kanaat, sabır ve fütüvvet gibi tasavvuf konuları hakkındaki görüşlerine (hal tercümelerine) yer verilir. İkinci bölümde; kabz-bast, fena-beka ve şeriat-hakikat gibi 28 tasavvufi ıstılah anlatılır. Üçüncü bölümde; tevbe, takva, verâ, zühd, recâ, terk, tevekkül, şükür, murakabe ve rıza gibi sufilerin makam ve halleri 52 başlık altında ele alınır. Fütüvvet konusu da bu bölümde 305-311. sayfalar arasında yer alır. Son bölümde ise, özetle müritlerin adabı (ya da tavsiyeler) vardır. Eserin sadece tasavvuf çevrelerinde değil, aynı zamanda fütüvvet çevrelerinde de çok rağbet görmesinin sebebi, kanaatimizce hem genel olarak -özellikle de ilk müelliflerce- tasavvufla fütüvvetin iç içe görülmesi hem de Risale'nin bu iç içeliği belki de en başarılı bir şekilde sunan az sayıda ve ilk eserlerden biri olmasıdır.

Sühreverdî'nin Avârifü'l-Maârif isimli eseri, şeriat esaslı sünni tasavvuf anlayışı için çok değerli bir çalışmadır. Zira eserin yazılış gayesi zaten şeriatın özünü bir yana bırakarak zahiri motifler üzerinden bir İslami yaşam biçimi oluşturmaya çalışan ve itibar sorunu yaşayan pek çok tasavvufi cereyana karşı İslami esaslar muvacehesinde bir sufi risalesi olarak kaleme alınmıştır. Zaten Dilaver Selvi tarafından Türkçe'ye Avârifü'l-Maârif: Gerçek Tasavvuf başlığı ile çevrilmiştir. Müellifin Allah'ın en büyük lütfu olarak gördüğü 'mârifet lütufları' anlamına gelen Avârifü'l-Maârif, 63 bölümden meydana gelir. Zaten eser sufilerin ilimlerinin kaynağı ile başlar, tasavvufun fazileti, mahiyeti, sufilerin halleri, irşad, mürşitlik, sefer, sema gibi farklı ritüeller, halvet, ahlak ve edebler gibi konularla devam eder. Bu eserin içeriği fütüvvet ehli için de örnek alınmıştır. O bakımdan sufi fütüvvet geleneği için vazgeçilmez bir kaynak olarak görülür. Nitekim eserin büyük bir bölümü, ama özellikle ahlak ve edebe dair bölümlerin (bölümler 29-35) içeriği dikkatle incelendiğinde, bunların aynı zamanda fütüvvet ehlinin de ilkeleri olarak pek çok fütüvvetnamede tavsiye edildiği anlaşılmaktadır (Sühreverdî, tasavvufekitap.com).

Kocatürk (1996)'da yer alan son eser ise, fütüvvetnamelere ve şeceranelere çok benzer içerikte ama en önemli farkı dil ve üslubu çok sade ve anlaşılır, içerik neredeyse tamamen Kur'an ayetleri üzerinden açıklanmakta olup, bilinçli ve dikkatli bir kişi tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Eserde fütüvvetin anlamı oldukça sade bir üslupla Kur'an'ın diliyle, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin ve Bayezid-i Bestami'nin bazı sözleriyle maddeler halinde kısa ve özlü sözlerle anlatılmaktadır. Eserde daha sonra Kurtuluş Şeceresi diye aktarılan 'şeceretü'l-fevz' kısmına geçilir. Bu kısımda da yine ayet ve hadislerle ilave olarak ünlü mutasavvıfların fütüvvet ve mürüvvet tarif ve tasniflerinden istifade edilerek ağaç retoriği üzerinden fütüvvet ehlinin necata ermesi için adeta bir yol haritası çıkarılıyor. Başka kaynaklarda pek kullanılmayan kalp, ruh ve sır fütüvvet ve mürüvvet tasniflerinden bahsedilir. Eserin sonunda ise şecerenin yaprakları olarak fütüvvetin ilkelerini ya da ahîde bulunması gereken hususiyetleri 77 maddede tek tek sıralar. Örneğin, bu maddelerin ilki Allah'ın bütün nimetlerini itiraf etmek ya da kabul etmek, sonuncusu ise malın zekatını vermektir. Netice olarak, küçük fütüvvet

risalesi ve şeceresi bize fütüvvetin İslam inanç, ibadet ve ahlak manzumesi olduğunu özet halde gösteriyor. Eserde ayrıca tasavvufi fütüvvetin her fırsatta vurguladığı şeriat-tarikat-hakikat üçlüsüne dikkat çekiliyor.

4. Destanlar

Özellikle İran ve Türk toplumlarında bazı tarihi şahsiyetler vardır; onlar üzerinden yarı kriminal kahramanlık destanları yazılırken kimi defa Batıdaki Robin Hood benzeri cömert soyguncular üretilir. Ayyarlar gibi gruplar bu çerçevede fütüvvet mensuplarını da ilzam edici bir kapsayıcılıkla anlatılır. Bu tarz kaynaklarda yer alan anlatılarda genellikle masum olarak gösterilen bir amacın gayri meşru yollarla yerine getirilmesi (kabadayılık, racon kesicilik ve mafyacılık gibi) söz konusu olur ve geniş bir takipçisi de bulunur.

Destanlar, bir milletin ortak değerlerini dünden bugüne ve yarınlara taşıyan eserlerdir. Aynı şekilde, Müslüman toplumlarda bir anlamda cihad ve kahramanlık öykülerinin geniş halk kitlelerine yansıtıldığı eserlerdir. Türkler için destan İslam-öncesi dönemden beri zaten olmazsa olmaz eserlerdir. Çünkü, Türklerin ana karakteri zaten bozkırlarda at üstünde zor coğrafyalarda vatan savunması ve fetihlerle cengaverlik-kahramanlık üzerine kuruludur. O bakımdan, destanlar belki diğer toplumlardan daha fazla ve daha heyecanlı bir şekilde Türk toplumlarında yaygın olarak gelişmiştir. Fütüvvet ve ahilik geleneğinin bir anlamda alplik, alp-erenlik, gazâ ve cihad duygularının içinden fıskırdığını düşündüğümüzde, destanların bu ruhu yansıtan önemli eserler ve kaynaklar olduğunu unutmamak gerekiyor.

Anadolu'nun kapılarını Türklere açan Sultan Alparslan ve diğer hakanların ve gaziyânın gözünde Anadolu 'darü'l-cihad' (gaza yurdu) idi ve kafalarında iki dünya vardı; biri el'an hâkim oldukları 'darü'l-İslam' (İslam beldesi/yurdu), diğeri olması beklenen ve o uğurda gazâ için plan yapılan 'darü'l-harp' (henüz İslamlaşmamış belde). Nitekim, Aşıkpaşazâde'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında etkili olan dört sınıf diye aktardığı gruplardan Gaziyân-ı Rum ile Ahiyan-ı Rum Anadolu ve Rumeli'nin uçlarında et ve kemik misali kaynaşmışlar ve aynı kaderi paylaşmışlardır. Nitekim eski bir Osmanlı menakibnamesinde Aşıkpaşazâde'nin gazi tasviriyle ilgili şu tespitte bulunulur: "... alplik tanrı vergisi olan hak aşıldığı (derişlik) ile aynı paraleldedir" (Döğüş, 2008: 865). Alplerle erenlerin birlikteliğinden doğan 'alperen' ruhuna duyulan tazim ve öykünme hala Anadolu insanında şahıs ve grup kimliklerinde yaşatılmaktadır. Hoca Ahmed Yesevi'den başlayarak Horasan Erenleri diye anılan tasavvufun hamuruyla yoğurulmuş Hacı Bektaş, Sarı Saltuk ve diğer tarihi şahsiyetlerin Anadolu'da ve Rumeli'de gösterdikleri gayreti ve bunlarla ahilik hareketinin iç içeliğini bu çerçeveden okumakta yarar vardır. Dolayısıyla, destanların bu ruhun asırlara sâri bir ruh olarak yaşatılmasındaki katkısı yadsınamaz. Ancak, ne yazık ki, Türkiye'de fütüvvet ve ahilik çalışmaları bu anlayıştan ve bu derinlikten hala çok uzak duruyor.

Nitekim Yaratılış, Saka (Alp Er Tunga ve Şu), Hun-Oğuz (Oğuz-Kağan ve Atilla), Göktürk (Bozkurt ve Ergenekon), Siyempi ve Uygur (Türeyiş, Mani Dininin Kabulü ve Göç) Destanları İslam öncesi Türklerin yiğitlik ve kahramanlık hayatını anlatan en önemli destanlardır. İslamiyet sonrası dönemde ise Kazak-Kırgız (Manas), Türk-Moğol (Cengiz Han), Tatar-Kırım (Timur ve Edige), Karahanlı (Saltuk Buğra Han), Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı (Seyid Battal Gazi, Danişmend Gazi ve Köroğlu) Destanları (turkedebiyati.org). önemli edebi eserlerdir.

İslamiyet-sonrası dönemde özellikle Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Hamza ve Hz. Halid bin Velid gibi cengaverliğiyle ün salmış sahabe ve diğer İslam kumandanlarının hikayeleri destanlaştırılarak kuşaktan kuşağa cihat ruhu hep taze tutulmuştur. Bilhassa Hz. Ali'nin kahramanlıkları üzerine yazılan destanlar Sünni ve Şii-Alevi geleneğe mensup tüm Müslümanlar üzerinde büyük tesir etmiştir. Fütüvvetin ve ahiliğin Hz. Ali ile irtibatlandırılmasını ve örneğin hadis olarak aktarılan "*Ali'den başka genç/yiğit, Zülfikardan başka da kılıç yoktur*" (Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfikâr) sözünün fütüvvetnamelerde ve

şecerenameelerde sürekli olarak destanlaştırılmasını bu bağlamda değerlendirmekte fayda vardır. Şii-Bektaşî-Alevî geleneğinde Hz. Ali'nin kahramanlıklarının şah-ı merdan sıfatı daha ileri noktalara taşındığı bir gerçektir⁴.

Hatta Halil İnalçık'ın bir menâkıbnâme vasıtasıyla aktardığı Fatih döneminde yaşadığı bilinen Otman Baba'nın (İnalçık, 2019a: 85-106) Türkmen zümreler arasında Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde ve uç bölgelerinde efsaneleşen hikayesi de alplikle erenliğin, abdallığın ve ahiliğin iç içe geçmişliğinin bir hikayesidir. Yine Ömer L. Barkan'ın 'kolonizatör Türk dervişleri' dediği 'öncü gönül erleri' (Erdem, 2019: 218) Osmanlı devletinin yeni fethedilen Balkan topraklarına oraların Türkleşmesi ve İslamlaşması amacıyla gönderdiği bilinen kişiler de bu bağlamda mütalaa edilebilir.

Bu destanlar Türk toplumunda o kadar etkili olmuştur ki, Anadolu'nun her yerinde insanlar Hz. Ali efsanesini yansıtan resimlerin olduğu duvar halılarını oturma ve yatak odalarına asmışlardır. Bu resimler Anadolu insanının saygı duyduğu ve öykündüğü bir ideal insan ve yaşam biçimi olarak hep göz önünde tutulmuştur.

Alp adını kazanabilmek için kahramanlık göstermek gerektiğini söyleyen Aşık Paşa, alpte ya da alperende bulunması gereken dokuz vasfı ve aracı şöyle sıralar: "Sağlam yürek (cesaret), kuvvet (güç), gayret, iyi bir at, zırh, ok-yay, kılıç, süngü ve yâr (arkadaş)". Dolayısıyla, Türk kahramanlık destanlarının araştırılmasında bu dokuz özelliğin dikkate alınmasına dikkat çeker. Aşık Paşa'nın sıraladığı bu özelliklerin aslında İslam ilmiyelerinde geçen ve gazilerde bulunması gereken niteliklerle paralellik arz ettiği düşünülürse, "Oğuzlardaki alplik düşüncesinin Osmanlılarda gazilik ideolojisinin temeli olduğu" söylenebilir (Döğüş, 2008: 862).

Bu anlayışı teyit etmek babından sadece iki büyük Türk destanı olan Oğuz-Kağan Destanı ile Dede Korkut Destanı'na bakmanın yeterli olacağı kanaatindeyiz. Birincisi İslam öncesi dönemle sonrasını birbirine bağlayan ama esas olarak İslam öncesinde var olan dinamikler üzerine kurulu bir alplik şuuru temsil ederken, ikincisi İslam sonrası dönemde cihad-fütuhat ruhuyla buluştuktan sonra oluşan gazilik şuurunu temsil etmektedir. Mehmet Kaplan bunu Türklerin tarihinde bir medeniyet değişimi olarak açıklar (Döğüş, 2008: 870). Dede Korkut hikayeleri, bilindiği gibi, Türklerin erken dönem yüzeysel İslami düşünce ve yaşam biçimi üzerinden oldukça sade, berrak ve sıg bir dini terminoloji ile daha bireysel alplik-gazilik öykülerine yer verir. Nitekim, Dede Korkut Arapça "veli" değil, Türklerin kullandığı "ata" sıfatıyla anılır. Bu itibarla, Dede Korkut aslında Türklerin alp kültürü ile Müslümanlığın cihad-gazâ-fütüvvet anlayışlarını bünyesinde toplayan bir "alp-eren-ahi" şahsiyeti temsil eder. Zira onda ahiliğin temel ilkelerini ve yaşam felsefesini görmek mümkündür:

*Bir yiğidin kara dağ yumrusunca malı olsa;
Yığar, toplar, ister, nasibinden fazlasını yiyemez*

*Allah Allah demeyince işler düzelmez.
Kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez
(Genç, Kılıç ve Aksoyak, 2014: 47, 113).*

Bize göre, bu noktada şu tespiti yapmakta fayda var: Eğer Türklerde varolan alplik, yiğitlik, kahramanlık duyguları bu kadar güçlü olmasaydı, İslam'ın kabulünden sonra cihad ruhuyla gelişen gazâ ve fütuhat hareketinin erenleri/sufileri ve ahileri de içine alacak şekilde genişleyerek bu kadar başarılı olması ve bunun üzerinden büyük fetihlerle gelen büyük devletler ve medeniyetler kurması bu kadar kolay hatta imkân dahilinde olmayabilirdi. Türklerde zaten var olan bu alplik vasfının İslamın cihad felsefesiyle tam anlamıyla bir hayat

⁴ Şu nazım ifade Hz. Ali üzerinden geliştirilen kahramanlık öyküsünün ahilikle ahilik ile irtibatını gösterir: "Şahın evladına ikrar idenler / Ahiler Gaziler Abdallar oldu" (Döğüş, 2008: 836).

tarzına dönüştüğü ama bunun artık sadece zahiri düşmana karşı verilen bir mücadele değil, aynı zamanda iç düşman olan nefse karşı da verilmesinin elzem olduğu anlaşılmıştır. İşte Türklerin İslam'la buluşması sonrasında alplık duygusunda meydana gelen bu gelişme ve dönüşüm, alplığın Horasan Erenleri üzerinden sufilerle ve ahilerle bütünleşmesini sağlamıştır. Bundan dolayı da alplık sadece uç boylarında cenk etmekle kalmamış, daha sonra şehir merkezlerinde ve yönetim kademelerinde Anadolu Türk-İslam medeniyetinin inşasında itici güç olarak görev yapmıştır.

5. Vekâyinâmeler

'Olay' anlamına gelen vâkı'a kelmesinin çoğulu olan vekâ'i ya da şimdiki yazılışıyla vekâyi, vak'alar, yani olmuş şeyler, olaylar; vekâyinâme ise, günlük olayların (vekâyi'nin) tespit edilip, kronolojik sıra ile yazıldığı bir esere denir. Vekâyinâmeler (ya da bazı kullanımlarda tercih edilen haliyle 'vak'a-i nameler', chronicles) olayları özellikle yıllara göre kronolojik olarak anlatan tarih kaynakları olup, genellikle ilk insan Hz. Âdem'den başlayıp eserin yazıldığı döneme kadar genel bir giriş (mukaddime) bölümü yazıldıktan sonra, yazarın yaşadığı olaylar anlatılır. Arap ve İran geleneği ile birlikte Selçuklu ve Osmanlı tarih geleneği için de oldukça önemli kaynaklardır.

Osmanlı tarihçiliği için vekâyinâmeler tıpkı arşiv belgeleri gibi temel ve itibarlı kaynaklardır. Genellikle "gazete üslubunda kronik tarzında olayların tam tarihi ile tespiti"nin yapıldığı bu tarih kaynakları, önemli olayları tarih sırasıyla kaydederler. Kayda konu olan hususlar genellikle "askeri seferler, isyanlar, veziriazam, şeyhülislam, defterdar gibi önemli görev sahiplerinin atama ve azil veya katil olayları"dır. Vekâyinâme yazarları (vekâyinüvisler ya da vak'ayinüvisler), genellikle devlette üst düzey katiplik hizmetlerinde bulunmuş kişilerdir; çünkü kesin tarihe dayalı kronolojik olarak aktarılan bilgiler ancak o tarihlerde ilgili olayların geçtiği birimlerde bizzat kaleme alan ya da o bilgileri birinci elden gören, toplayan ya da dağıtan, götürülen ya da geçmiş verileri bulunduğu görev nedeniyle bizzat görüp not eden kişiler olması gerekir. Yoksa bu kadar kesin bilgiyi başka birinin elde etmesi, vakıf olması ve kendine güvenerek kaleme alması kolay değildir. Elbette Selanikî Mustafa ve Mehmed Halife gibi bu geleneğin dışında istisnai vekâyinâme yazarları da vardır ama, büyük çoğunluk resmi olarak zamanında bu görevlerde bulunmuş belli bir eğitim düzeyine ve devlet-bürokrasi tecrübesine sahip kişilerden oluşur. Kaldı ki, söz konusu kişiler olayları kaydetmek üzere resmi olarak tayin edilirdi. Vekanüvislik ya da vak'anüvislik görevi için ilk tayin edilen kişinin ünlü tarihçi Nâima olduğu yaygın bir kabul olsa da büyük Osmanlı tarihçisi Halil İncalcık bunun doğru olmadığını, ondan önce de "ordu müverrihi" olarak tayin edilenlerin olduğunu söyler. Bu itibarla, İncalcık'a göre, bu eserler vasıtasıyla gelen bilgilerin resmi kaynak bilgisi olarak kabul edilmesi gerekir (İncalcık, 2019b: 337-338).

Osmanlı tarihi üzerine yüzlerce vekâyinâme olduğu halde, bunlardan sadece az bir kısmı yayınlanabilmiştir (İlhan, 2008: 31). Bu eserler arasında örnek olarak zikretmek gerekirse; Aşıkpaşazâde Tarihi, Selim-name, Tarih-i Selaniki, Vak'a-i Sultan Osman, Tarih-i Gılmani, Tarih-i Naima, Cihannümave, Meri'üt-Tevarih ve Kâtip Çelebi'nin birçok eseri arasında özellikle Fezleketü't-Tevarih, Fezleke'ye yazdığı Zeyl (ek), Fezleke'de kullanılan beş vekâyinâme ve Takvimü'-Tevarih Osmanlı tarihçileri için değerli kaynaklar arasındadır (İncalcık, 2019b: 325-344). Vekâyinâme yazarlığı özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda zirve yapmıştır.

Vekâyinâme yazarları bu eserleri genellikle resmi görevlerinden ayrıldıktan sonra yazdıkları için, özellikle görev dönemlerinde bizzat müşahade ettikleri hadiselerle alakalı olarak olumlu veya olumsuz görüşlerini, devlette yaşanan yozlaşmaları eleştirel bir dille anlatırlar. Örneğin, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni dönemlerinde yaşamış ve Divan'da reisü'l-küttab ve nişancı olarak görev yapmış olan Celal-zâde Mustafa'nın Selim-name'si ya da kendi

ifadesiyle Measir-i Selim Hani'si (Mustafa, 1997) Bayezid Han ile Selim Han yönetimleri arasındaki farkları, taht kavgalarını ve Selim Han'ın seferlerinde yaşananları olumlu ve olumsuz yanlarıyla uzun uzadıya anlatır. Aynı şekilde, İdris-i Bitlisi de Kitâbü Şifâti's-Semâniyye fî Zikri'l-Kayâşireti'l-Osmâniyye adını verdiği ünlü eseri Osman'dan başlayarak II. Bayezid dönemine kadar sekiz padişah dönemini içine aldığı için Heşt Bihişt (sekiz cennet) adıyla meşhur olmuştur (İlhan, 2008: 35). Yine Aşıkpaşazâde'nin Menakıb-u Tevârih-i Al-i Osman ya da Aşıkpaşazâde Tarihi isimli ünlü tarih kitabı da Osmanlı sülalesinin şeceresiyle başlar, bunların Anadolu'ya gelmeden önceki maceraları, Anadolu'ya gelişleri, kaç bölük oldukları, Süleyman Şah'tan II. Bayezid'e gelinceye kadar etraflıca anlatılır (Aşıkpaşazâde, 2003: 25). Bu arada, alplık, fütüvvet ve ahilik meseleleri de enine boyuna ele alınır. Kitap kabaca üç kısma ayrılabilir: Osmanlı Türklerinin soyağacı ve Anadolu'ya gelişleri, İstanbul'un ve Ayasofya'nın destansı tarihi ile İstanbul'un fethi ve takip eden olaylar (İlhan, 2008: 37).

Vekâyinâmeler, ele aldıkları dönemde genellikle fityandan, esnaftan ve ahilerden, onların aralarındaki ve devletle olan ilişkilerinden de bahsederler. Bazı durumlarda otoriteyi dinlemeyen, kamu düzenini bozucu faaliyetlerde bulunan haydut tarzı baş belası denebilecek kişiler olarak bahsedilir (Gevorgyan, 2013: 4).

6. Ahi Şecerenameleri

'Şecere', 'ağaç' demektir; 'şecerename' ise, insanların soylarını ya da mesleklerini dallı budaklı bir ağaç misali geçmişte itibarlı bir kişiye bağlamak için kaleme alınmış eserlere ('silsilename') denir. İslam geleneğinde hem soy ağacı hem de meslek ağacı (hatta tarikatlarda silsile geleneği) çok yaygındır. Birincisine zürriyet silsilesi, diğerine ise fütüvvet silsilesi denilmiştir⁵ (Köksal, 2011: 87). Bu itibarla, bazı şecerenameler önemli bir şahsiyetin soyunun Hz. Peygamber'e ulaştığını (Seyyid veya Şerif olarak), hatta bazı tarihi şahsiyetlerin diğer peygamberlere veya önemli bir zata dayandığını ispat için yazılmıştır. Burada amaç söz konusu kişinin toplum nezdinde daha itibarlı olduğunun ya da olması gerektiğinin ortaya konulmasıdır. Aynı şekilde, Türk tarihinde de önemli pozisyonlarda bulunan belli kişiler de soylarının örneğin Oğuz boyuna ya da başka bir tanınmış Türk boyuna dayandığını ispata çalışmışlar ve bu yolla geniş bir meşruiyet ve itibar kazanma yoluna gitmek istemişlerdir.

Aynı durum pek çok meslek erbabı için de geçerlidir. Buna göre, her meslek grubu kendileri için ideal bir tarihi şahsiyeti kendilerine pir olarak belirlemeyi ve bunu her ortamda kullanmayı mesleğin itibarı olarak görürler (fütüvvet silsilesi). Nitekim şecerenamelerin sonunda genellikle ehl-i hirfet (esnaf taifesi) ve pirlere listesi yer alır⁶. Bu tür şecerenameler, XIII. yüzyılın sonlarında görülmektedir. Anadolu'da, XIV. yüzyıl başlarından itibaren bu tür şecere-nâmeler çok çeşitlilik arz eder. Böylece hem sanatlarının kutsallığını ve hem o sanatı icrâ edenlerin muhterem olduklarını çevrelerine empoze etmeye çalışırlar. Bu yolla toplumda sanata rağbet uyandırmak da gözetilmiştir. Bu meslekî intisapla ilgili olarak, Ahî teşkilâtında birçok şecere-nâmeler yazılmıştır. Bunlar Anadolu Türkçesi ve tarihi açısından çok önemli bir malzeme teşkil etmektedir.

Anadolu'da şecerenamelerin ne zaman yazılmaya başlandığı tam olarak bilinemese de Kırşehir İl Kültür Müzesi'nde bulunan şecerenamelerden ilki olan Farsça Ahî Sinan Şecerenâmesi'nin 876/1471 senesinde yazıldığı görülmektedir. Daha sonra Türkçe şecerenameler kaleme alınmıştır. Bu belgelerin çıkış noktası olarak, Ahî Evran'ın ve kayınpederi ve şeyhi Evhadüddin Kirmani'nin anlayışına göre her ahinin bir meslek sahibi olması ve bu mesleği mutlaka bir

⁵ Bazı araştırmacılar bu ayrımı soy kütüğü ve yol kütüğü olarak ifade etmiştir (Köksal, 2011: 87).

⁶ Örnek olarak Kırşehir Müzesi'nde yer alan 1695 yılında hazırlandığı ve 1812 yılında istinsah edildikleri (elle yeniden bir nüshasının yazıldıkları) kaydedilen iki şecerenameye ve (Köksal vd, 2008)'de yer alan 4 nolu (ss. 84-102), 5 nolu (ss. 103-129) ve 6 nolu (ss. 130-143) şecerenamelere bakılabilir. Muhteva ve yöntem bakımından birbirine çok benzer belgelerdir.

ustadan öğrenmesi ve ona intisabının belirtilmesi gerektiği için, teşkilatın oluşumundan itibaren (bilhassa debbağlıkla uğraşan) işyerleri için adeta bir ruhsat niteliğinde düzenlenmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, fütüvvetnamelerin bir kısmı her meslek erbabı için genel mahiyette bir kısmı da belli bir meslek erbabı için yazılmış iken, şecerenameler belli bir meslek için kaleme alınmıştır. Böylece, belge bir meslek veya sanat adına düzenlendiği için, bağlılarına bu mesleğin (örneğin dericiliğin) özellikleri anlatılmak ve yüceltilmek hatta kutsanmak istenmiştir. Bunu desteklemek için de o mesleğin piri olarak kabul edilen peygamberin isminden Ahi Evran'a kadar gelen halkanın ulularına atıfta bulunularak söz konusu mesleği icra edenlerin bu kişilere ve mesleğe vefalı olmaları, yan işlerini iyi yapmaları tavsiye edilmiştir (Hacıgökmen, 2007: 109-112).

Dikkat edilecek olursa, bu gelenekte her meslek bir ulu şahsiyete (genellikle bir peygamber'e) bağlanmakta ve oradan Ahi Evran'a kadar adeta bir kutsal halka tasviri yapılarak, tasavvuf geleneğinde olduğu gibi bir altın silsile anlayışı içinde mesleğe kutsiyet kazandırılarak, esnaf ve sanatkarın işini bu bilinçle yapması, tam bir inanmışlık ve ibadet ruhuyla üretim faaliyetinde bulunması istenmiştir. Bu durumda üretim sistemi simetrik bilgi çerçevesinde olacağı için belli bir standarda uygun olarak kaliteli olması gerekecektir. Bu haliyle ahiliği Hz. Peygamber'in hadislerinde görülen ahlaki olgunluğun üretim süreçlerine yansması olarak yorumlamak kanaatimizce isabetli olacaktır.

Ama Kırşehir Müzesi'ndeki 3 nolu Ahi Sinan Şecerenamesi'nden anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu mesleğin geleneklerine uyma konusu daha ileri götürülerek bir inanç meselesi olarak sunulmuş ve yerine getirilmemesi ya da dil uzatılması "mürtet" ve "kafir" olmakla denk tutulmuş ve "tecdid-i îmân ve tecdid-i nikâh lazım gelür" (Köksal vd, 2008: 82) denilmiştir. Fütüvvet ocağının töresine aykırı davrananlara ağır cezai müeyyideler önerilmiş; örneğin, aynı belgede Abdülkadir Geylani'ye atıfla: "... İmanını ve nikahını tazelemesi ve terbiye edilmesi gerekir; 'hakikat azarlaması' değneği vurulması gerekir" (Köksal vd, 2008: 77) denilmiştir. Bu hususta ısrar edilmesi halinde ise katli vacip olarak görülmüştür: "İnada musırr olur ise, katl lazım gelür ne'uzu billah" (Köksal vd, 2008: 81). Eğer bir kişi mesleğin pirlininin kerametlerini dahi inkara kalkışırsa, "onun kazancı, lokması ve bütün sermayesi haram olur. Allah korusun kendi kafir olur, karısı boş olur. Bir kimse debbağlara dil uzatıp 'debbağlar pistir' dese, 'pis iş görürler, işleri de pistir' dese şanı yüce Kur'an'ı ve bütün fıkıh kitaplarını inkâr etmiş olur. O kişinin katli vaciptir. Eğer katletmezlerse iman ve nikah tazeletsinler" (Köksal vd, 2008: 83) diye oldukça ağır ceza fetvaları vermişlerdir.

Böylece, mesleğe ve onun pirine mutlak itaat anlayışı söz konusudur. Bu itibarla: "Bir debbağ bir murdar deriyi pâk ider ise, onun nefsi dahi hayvanlıktan ve cehl-i karanlıktan pâk olur" denmiştir (Ahî Sinan'ın Türkçe Şecere-nâmesi, 87. satır, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216. satırlar; akt. Hacıgökmen, 2007: 112). Aynı şekilde ustasına itaatsizlik yapan, onun tavsiyelerine diklenen olursa mesleki yetkilerinin elinden alınması ve bir alt kademe de iş yapması tavsiye edilmiştir⁷.

Önemli bir nokta da şecerenamelerin o mesleğin şeyhi konumundaki kişinin kutsiyeti için kaleme alındığı ve o kişinin kerametlerini inkâr etmenin kişinin kazancını haram kılacağı, kendisinin imandan çıkacağı ve nikahının düşeceği gibi İslami esaslara asla uygun düşmeyen

⁷ "... otuz yıllık ve yirmi yıllık ustalar Ahi öninde ellerini allayıp sözle karşılık verirse yakasını kesip borkünü alarak tekrar çıraklığa ver inler. Eğer kabul etmeyecek olur a kovulsun. On beş yıllık kalfa başkaldırır a azarlanıp tekrar çıraklığa ver inler. Kabul etmeyecek olur a kovulsun. On yıllık kalfa başkaldırır a azarlandıktan sonra peştemalını boğazına taksın kurban kesip zaviye kapısına kurban asar ve özür dileyecek olursa üç günden sonra suçu affedilsin. Üç günden sonra toplanıp postuna tekrar layık edip oturtsunlar" (Köksal vd, 2008: 92-93; 4 nolu şecerename).

aşırı itikatların olduğudur⁸. Ayrıca, bir ahinin ahi baba, hatta Ahî Evran tekkesi postnişini olabilmesi için elinde şeceresi olması, bunun yazılabilmesi için fütüvvet silsilesinin bulunması ve şecerenamelerin geçerli olabilmesi için de padişah beratı gereklidir (Hacıgökmen, 2007: 112).

Kırşehir Müzesi'ndeki şecerenameler genellikle rulo halinde kıvrılmış olarak 10 metreye kadar uzayan kalın ya da sırtı bezli kağıtlara veya ceylan gibi hayvan derilerine yazılmış ve kapaklı silindirik muhafazalı şekilde belgelerdir. Bu belgeler besmeleyle başlar, Hz. Adem'den başlayarak Ahi Evran'a kadar soy ağacı verilir, genel olarak ahiliğin ilkeleri, ritüelleri ve Ahi Evran'la ilgili menkıbelere yer verilir. Menkıbelerin merkezinde Ahi Evran'ın Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın dericilikle uğraşan bir oğlu olduğu, Peygamber'in ziyadesiyle iltifatına mazhar olduğu ve onun tarafından şed kuşatılıp bizzat görevlendirildiği şeklinde doğru olma ihtimali olmayan bir hayali hikâye vardır (Köksal, 2011: 86).

Örneğin; Kırşehir Müzesi'nde yer alan 1695 yılında hazırlandığı ve 1812'de istinsah edildikleri (bir nüshasının elle yeniden yazılması) kaydedilen iki şecerenameye tüm bu söylenenleri ve daha fazlasını görmek mümkündür. Bedir Savaşı öncesinde alem-i şerifin Peygamber tarafından kendisine tevcih edildiği, sonrasında gösterdiği kahramanlıktan ötürü kendisine Evran ismini verdiği, bütün sahabenin ve dört büyük melaikenin huzurunda kendisine dua ettiği ve ululadığı, Hz. Ali'nin düğününde kesilen hayvanların derilerini bizzat Peygamber'in kendisine dabaklamak üzere teslim ettiği, onun da bir gece ve bir gün içinde bunları türlü renklerde kullanılabilir hale getirip Peygamberin ve ashabının huzuruna getirdiği gibi bir çok gerçek dışı hikaye anlatılır. Devamında da Kırşehir'e geldiğinde şehre musallat olan yılanı (ejderhayı) yakalayıp yılanın kendisine 'asıl ejderha (evren) sensin' dediği ve yılanı kapısına zincirlediği gibi efsanevi bilgiler yer alır. Belgelerin en sonunda da esnaf zümreleri ve pirleri sağlı-sollu oturma düzenine göre sıralanmıştır⁹.

Ancak, ahilik çalışmaları bakımından şecerenamelerin fütüvvetnamelere göre daha doğrudan kaynak oldukları tespitini yapmakta fayda vardır (Köksal, 2011: 87). Zira fütüvvetnamelerin içeriği incelendiğinde; bu eserlerin özel olarak esnaf ve sanatkârlar için kaleme alınmadığı, bunun yerine hemen herkese hitap ettiği rahatlıkla anlaşılabilecektir. Bu belgelerin ana gayesi her zaman genel manada güzel insan ve erdemli bir toplum inşa etmek olmuştur. Oysa şecerenamelerin hedef kitlesi sadece ahilerdir ve gayesi, onların uymaları gereken ilkeleri, ritüelleri ve pirleri olan Ahi Evran'ın kutsiyetini ortaya koymak ve ona olan bağlılıklarını sağlam tutmaktır. Hatta elimizdeki şecerenamelerden hareketle, bu belgelerin hemen hepsinin debbağlıkla alakalı olduğu dikkate alındığında bunlara 'debbağlık şecerenameleri' demek bile mümkündür.

⁸ "Eğer bir kimse inkâr etse kesbi ve lokması ve cemî' sermayesi haram olur ve kendi kâfir olur ve avratı boş olur" (Ahî Sinan'ın Türkçe Şecere-nâmesi, 87. satır, 208, 209, 210, 211. satırlar; akt. Hacıgökmen, 2007: 112). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu metinlerin yazıldığı dönemlerde ahi teşkilatlarında İslami ilimlere yeterince vakıf olmamış, tasavvufi yapılarıdaki şeyhe bağlılık düzeyini bile aşan aşırı yorumlar ve inanışlar söz konusu olmaya başlamıştır. Pire (şeyhe) itaat ve mesleğin kurallarına bağlılık kişinin belli standartlarda ahlaki esaslara göre imalat faaliyetinde bulunmasına büyük katkı sağlasa da metinlerde geçen katı hükümleri İslami bakış açısından kabul etmek mümkün değildir.

⁹ Bakınız: Kırşehir Müzesi, 1695 yılında hazırlanan ve 1812 yılında istinsah edilen iki şecerename. Birinci şecerenameye sol tarafta 29, sağ tarafta 28 esnaf/meslek erbabı (ehl-i hiref) verilmiş; ikinci şecerenameye ise, solda 30, sağda 37 esnaf/meslek erbabı verilmiştir. Benzer içerik F. Köksal ve diğerlerinin hazırladığı *Ahilik Belgeleri* (2008) kitabında yer alan 1 nolu Ahi Musa Şecerarnesi'nde (ss. 1-19) de görülebilir. Fakat, 2 nolu Farsça Ahi Sinan Şecerarnesi (ss. 20-56) bu içerikten çok farklı olup, fütüvvetnamelerin içeriğine daha yakın, Ahi Evran ve ahilik özelinde bilgilerden uzak (sadece sonunda Ahi Evran'a hürmet ifadesi ile sağlık ve afiyet dilekleri) ve İslami kaidelere ve bilgilere uygunluk bakımından da sorunsuz ve zengin içerikli bir belge olarak dikkat çekmektedir. 3 nolu Ahi Sinan Şecerarnesi (ss. 57-84) ise 1 nolu şecerenamelerle benzer içerikte olup daha kapsamlıdır. 4 nolu şecerename (ss. 85-99) de benzer kapsamdadır.

Nitekim Ahi Evran'dan sonra Anadolu'da yazılmış hiçbir fütüvvetnamede kendisinden bahsedilmez. Ahi Evran'ın 1171-1261 yılları arasında yaşadığı kabul edilirse, yazarı bilinmeyen pek çok genel fütüvvetnameyi ya da yazarı bilinen ya da bilinmeyen pek çok mesleki fütüvvetnameyi bir tarafa bıraksak dahi, Anadolu'da yazılan Burgâzî'nin (13. yüzyıl), Seyyid Hüseyin'in (15. yüzyıl), Razavi'nin (16. yüzyıl) ünlü Türkçe fütüvvetnamelerinde kendisinden bahsedilmez. Bu durum bile fütüvvetnamelerin esas itibariyle fütüvvet, feta dili üzerinden her kesime hitap ettiğini ama yine de geleneksel olarak esnaf ve sanatkarlara daha fazla dokunduğu doğru ise de, şecerenamelerin tamamen ahi teşkilatı mensuplarını, Ahi Evranı merkeze alarak konu edindiği bir gerçektir. Fakat, ikinci kaynağın fütüvvetnameler kadar köklü ve kapsamlı olmadığı, hala pek çoğunun bilinmediği ve okunmadığı, dolayısıyla diğerleri kadar hakkında yeterli malumat edinemediğimiz de dikkate alınmalıdır.

7. Ahi İcazetnameleri

İslam medeniyetinde icazet verme geleneği, esasında ehliyet ve liyakate dayalı iş yapma anlayışının zaruretinden kaynaklanır. Zira Kur'an'da net olarak, hem de emir kipiyle “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ... emreder” (Nisa: 58) buyrulur. Hadiste ise, kıyametin ne zaman kopacağına dair bir soru üzerine Hz. Peygamber: “Emanet zâyi edildiği vakit kıyameti bekle!” demiştir. ‘Emaneti zayi etmek nasıl olur?’ diye tekrar sorulunca da: “İş ehil olmayana yöneltip dayandırıldığı zaman kıyameti bekle!” buyurmuştur (Buhari, İlim: 2).

Bu düstur üzere, insanların belli alanlarda mutlaka belli bir yetkinlik/uzmanlık elde etmesi, dolayısıyla buna binaen bir meslek edinmesi kurumsal bir kültüre dönüşmüştür. Nitekim tüm fütüvvetnamelerde fetanın ya da ahinin mutlaka belli bir meslek sahibi olması istenmiştir. Bununla, esasında belli bir standarda dayalı nitelikli mal ve hizmet üretme anlayışı hâkim olmuştur. Buna bir de yeryüzünde Cenab-ı Hakk'ın halifesi sıfatıyla onun rızasını kazanmak uğruna ürüne manevi sorumluluğunun damgasını vurma çabası eklenince, Müslüman üretici-imalatçı için kalite ve standardizasyon takvanın ve ahlakın vazgeçilmez bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

İslam geleneğinde ehliyete ve liyakate dayalı yetkilendirme anlayışının özellikle üç alanda kurumsallaştığı anlaşılmaktadır: Eğitim ve öğretimde (medresede), sufi tekkelerinde ve esnaf-sanat-zanaat alanlarında. Örneğin, musikide, ebru, hat, telkari gibi güzel sanatlarda, hafızlıkta, kıraatte, sufi tekkelerinde görevlendirmelerde icazet sistemi geçerlidir. Bugün diploma dediğimiz belgeler esasında bir tür yetkilendirme/icazetname belgeleridir. Herkesin her işi yapması yerine, her işi o alanda uzman bir kişinin yapması, böylece daha az hata, daha fazla verim ve hasıla ile yapması demektir. Başka bir ifade ile, icazet sistemi, bir anlamda vahyin ısrarla vurguladığı gibi, insanoğlunun haddini/yetkinlik sınırlarını bilme zarureti belgelendirme eylemidir.

Bu itibarla, icazet belgeleri zaviye açma yetkisi verilen ahiler için düzenlenen bir tür yetki belgeleridir. Ancak, içeriği bugün anladığımız manada bir yetki belgesinden öte; içinde fütüvvetin temel çerçevesine uygun çok sayıda ayet ve hadis ile Hz. Ali ve bazı büyük mutasavvıflar gibi İslam büyüklerinin fütüvvetine dair önemli sözlerinden hareketle fütüvvetin temel ilkeleri ve kapsamı çizilmekte, ardından adına icazetname düzenlenen kişinin yetkinliği ve bağlı bulunduğu silsile geçmişe dönük isim isim sayılmakta ve en sonunda Hz. Ali'ye, Hz. Hamza'ya, Hz. Muhammed'e, Cebrail'e ve Cenab-ı Hakk'a ulaşmaktadır. Sonunda da belgeyi hazırlayan ve yazan ile şahitler listesi yer almaktadır. Bu haliyle ahi icazetnameleri, bir anlamda fütüvvetnamelerin özeti gibi ama özellikle Kur'an'la irtibatı ve kullanılan dil bakımından daha sarıh, olgun ve tasavvufi üsluba daha yatkın gözükmektedir.

Örneğin (Akkuş, 2002)'nin verdiği biri Ahi Tursan b. Habil için 1363 yılında düzenlenen, diğeri daha yakın zamanlara ait olduğu sanılan iki icazetnamede bu özellikler net olarak gözükmekte olup, birinde 17, diğesinde 23 şahit bulunmaktadır. Şahitlerden bir kısmının kadın olması ise,

teşkilatın kadınlara da açık olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, bu bilgi İbni Battuta'nın gözlemleriyle ve Aşıkpaşazâde'nin Bacıyan-ı Rum tespitiyle de örtüşmektedir.

8. İbni Battuta Seyahatnamesi

Lakaplarıyla birlikte tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Levati et-Tancî olan İbni Battuta (1304-1369), 14. yüzyılda Anadolu dahil pek çok coğrafyayı dolaşan Tanca-Fas'lı bir seyyahdır. İbni Battuta bugünkü Ortadoğu, Afrika, Kafkaslar, Asya ve Anadolu'nun pek çok bölgesini yıllar boyu dolaşmış ve gördüklerini yazmış büyük bir gezgindir. Anadolu şehirlerini güneyden kuzeye, doğudan batıya büyük ölçüde dolaşarak özellikle ahiler ve Anadolu insanının yaşantısı hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir. Ünlü seyyahın Türkiye kısmında verdiği bilgilerin ağırlıklı olarak ahilerle alakalı olması Osmanlı'nın ilk zamanlarında bu teşkilatın devlet ve millet hayatında (siyaset, yönetim, savunma, dini ve kültürel hayat ile imalat ve ticaret alanlarında) ne denli hayati bir işlevinin olduğunu göstermektedir.

Mesela, Seyahatnamenin bir yerinde şu tespitte bulunur: “*Ahalisi güzel yüzlü ve temiz giyinişlidir. Yemekleri ise çok nefistir. Burada yaşayanlar Allah'ın en şefkatli kulları olup, onlar için 'bolluk ve bereket Şam'da, şefkat ise Bilad-ı Rum'dadır' denilmiştir. Burada bir zaviye ya da bir eve girdiğimizde komşularımız kadın olsun erkek olsun derhal durumumuzu soruştururlardı .... Ekmek pişirildiği gün, bulunduğumuz beldenin erkekleri bize sıcak ekmeklerle birlikte nefis yiyecekler getirirler ve 'bunu size kadınlar gönderdi, sizden dua istiyorlar' derlerdi*” (İbni Battuta, 2005: 202). Yukarıdaki ifadeler açıkça ahilik fütüvvet geleneğinin özünde var olan cömertliği ve yardımseverliği en önemli misyon olarak benimsemiş gözüküyor. Dolayısıyla, İbni Battuta'nın Büyük Dünya Seyahatnamesi¹⁰ en azından 14. yüzyıl ahileri hakkında gözleme dayalı en önemli kaynaktır.

9. Muallim Cevdet'in İbni Battuta Seyahatnamesine Yazdığı Zeyl

Muallim Cevdet (1883-1935)'in 1932 yılında İbni Battuta'nın Seyahatnamesine yazdığı Arapça zeyl (ek), ünlü seyyahın seyahatnamesinde ahilerle alakalı verdiği bilgiler esas alınarak oldukça kapsamlı bir fütüvvet ve ahilik kaynağı olmuştur. Bu konuda çalışanların nedense genellikle göz ardı ettiği bu kapsamlı kaynak, fütüvvet ve ahiliğe dair hemen her konuyu ele almaktadır. Uzun yıllar sonra Cezair Yarar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği adıyla 2008 yılında yayınlanmıştır¹¹. Eser, fütüvvetin farklı anlamları, fütüvvetin kaynaklarını ve fütüvvetnameleri, tarihi serüvenini, farklı coğrafyalardaki fütüvvet anlayışlarını ve kurumlarını, İbni Battuta'nın seyahatnamesinde yer bulan Anadolu şehirlerindeki ahilik geleneğini, bunun dışındaki kaynaklarda yer alan ahilik, ahilere ait tüm tarihi belgeler, mal varlıkları, kitabeler, eğitim kurumları, vakfiyeler, zaviyeler, merasimler, yönetim tecrübeleri, meslek ve bürokrasi tecrübeleri ve Anadolu'da hayırseverlik örnekleri gibi pek çok konuyu uzun uzadıya ele almaktadır.

10. Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Evliya Çelebi (1611-1681/1684?), geniş bir hayal dünyasına ve bilgi birikimine sahip olduğu anlaşılan, İstanbul'da eğitilmiş, maddi ve manevi bakımdan iyi sayılabilecek bir çevrede yetişmiş, padişaha varana kadar üst düzey devlet ricali ve ilim erbabı ile temas kurabilen ve karşı

¹⁰ Eserin orijinal adı “*Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garaibi'l-Emsar ve'l-Acaibi'l-Esfar*” olup, Türkçe'ye ilk olarak 1907 yılında Sultan Reşad'ın kâtibi Muhammed Şerif Paşa çevirmiş ve o yıl basılmış, daha sonra bu baskıyı Mümin Çevik sadeleştirmiştir. Dilde meydana gelen hızlı değişim sebebiyle, 2005 yılında Yeni Şafak Baskısı için A. Murat Güven yeniden gözden geçirmiş ve sadeleştirmiş ve Büyük Dünya Seyahatnamesi ismiyle basılmıştır (İbni Battuta, 2005).

¹¹ Eserin Arapça orijinal adı şöyledir: “*Zeylun ala Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fiyani't-Türkiyyeti fi Kitabi'r-Rihleti li'bn Battuta*”.

konulmaz bir seyahat merakı olan bir kişi olarak bilinmektedir¹². Kendi ifadesine göre, 19 yaşından itibaren 1630-1681/84 yılları arasında yaklaşık yarım asır İstanbul'dan başlayarak geniş bir coğrafyayı gezmiş ve gözlemlerini 10 ciltlik bir Seyahatname halinde yazmıştır. Anlatım tarzı biraz abartılı, yer yer alaycı, ama aynı zamanda latifeli (İlgürel, 1995: 529-530) olsa da 17. yüzyıl Osmanlı ve dünya tarihi yazılırken mutlaka dikkate alınması gereken oldukça kapsamlı bir eser vücuda getirmiştir. Bu itibarla, gittiği yerlerin geçmişi, fiziki ve beşerî yapısını, yaşam biçimini; yani, halkın dini, sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasi durumunu anlatmıştır. Bu manada, ünlü seyyah seyahat ettiği her yerde ahilerle, esnafla ilgili gördüklerini de gayet etraflı (belki de biraz abartılı) bir şekilde not etmiştir.

Asıl adı 'Tarih-i Seyyah Evliya Efendi' olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi', farklı kişiler tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bunlardan biri de bizim yararlandığımız Zuhuri Danışman'ın yaptığı çeviri olup, 15 cilt halinde kendi adını taşıyan yayınevi 1969'da basmıştır. Eserin 338 sayfalık ikinci cildi 208. sayfada yer alan "Meşhur Esnaf Alayı: İstanbul ve İstanbul'a Bağlı Bulunan Askerler ve Esnaf" başlığından itibaren tamamen farklı esnaf zümreleri hakkında bilgilere ayrılmıştır. Başlığın hemen altında İstanbul'da toplam 1100 adet sanatın ve 57 fasıl sanat erbabının olduğu ifade edilmiş; ardından her bir esnaf zümresi tek tek anlatılmış, ne yaptıkları, nasıl yaptıkları, kaç kişi oldukları, menşeleri, pirlilerinin kim olduğu, kimden bu yetkiyi aldıkları, kıyafetleri, tören esnasında geçerken yaya mı, ata ya da eşeğe mi binili olarak geçtikleri ve nasıl bir ses çıkardıkları veya ne ifade kullandıkları bazen abartılı ve alaycı bir tavırla da olsa teferruatlı ve zevkli bir dille anlatılır (Evliya Çelebi, 1969).

Eserde ahilerle alakalı olumlu ya da olumsuz manada bilgiler verilirken "Rumlar arasında debbağlara 'Ahiler' ki, pirleri Kayseri'den çıkmıştır"¹³ diye hem debbağlıkla ahiliği özdeşleştirir hem de ahiliğin çıkış yerinin Kayseri olduğunu vurgulamış olur. Pirlilerinin adının da Zeydi Hindi olduğunu ifade eder. Ayrıca, İstanbul'da dört mevleviyet yerinde¹⁴ 12 mahallede 700 kadar debbağ işyerinin ve 3.000 kadar da çalışanın olduğunu; bu kişilerin ejderha gibi güçlü kuvvetli ve şahbaz olduklarını, ellerine düşen canileri bile terbiye ettiklerinden bahseder.

Muhtemelen yer yer diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da mübalağalı bir anlatımı seçmiş olabileceğinden bahsedilmektedir. Özellikle Ahi Evran'ın 'Ahi Baba' sıfatıyla Kayseri'de bulunduğu dönemde vergi vermediğine dair padişaha (muhtemelen şehrin yöneticisine?) şikâyet edilmesiyle hacılar (?) işyerine gidip kendisini bağlarken bir yılan ('evren') gelenlerin birkaçını parçaladığından ve padişahın önüne yılan (ejderha) ile çıktığından bahsedilir. Anlatıya göre, bundan dolayı kendisine 'Ahi Evren' (bugün galatı meşhur olarak 'Evran') deniyor. Ama Evliya Çelebi'ye göre, Rumlar pirlilerinin Ahi Evran olduğunu söyleseler de doğrusunun Zeydi Hindi olduğudur.

11. Ahi Evran'a Ait Olduğu İddia Edilen Kitaplar

Son olarak, Anadolu fütüvvet geleneği olan ahiliğin piri olarak bilinen Ahi Evran'a atfedilen kitaplar da kaynaklar listesine dahil edilebilir. Bu konuda en iddialı görüş ve yayınlar Mikail

¹² Kendi ifadesine göre, 1630'da daha 19 yaşında iken rüyasında Hz. Peygamber'i görür ve elini öperken heyecana kapılıp *Şefa'at ya Rasülallah* diyecek yerde *Seyahat ya Rasülallah* der. Hz. Peygamber de tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti kendisine müjdeler. Orada bulunan ashabin büyüklerinden Sa'd b. Ebi Vakkas da gördüklerini yazmasını tavsiye eder. Bunun üzerine, önce 10 yıl kadar İstanbul'u gezdikten sonra geniş bir coğrafyada seyahate çıkar ve gördüklerini yazmaya karar verir (İlgürel, 1995: 529-530).

¹³ Ünlü Seyyah'ın Erciyes Dağından bahsederken, burada zararlı haşeratın olmamasını ve çevresinde kendi başına biten meyve ağaçlarının ve bağların oluşunun sırrı sahabeden riyazet sahibi bir zat olan Baba Reten ya da Ebu Zeyd Hindi diye birinin burayı mesken edinmesine bağlanır. Hatta bu yüzden dağa 'Baba Reten Dağı' da dediğinden bahsedilir (Çoksevim, 2010: 182).

¹⁴ Osmanlı döneminde büyük şehirlerdeki adli idarenin başına tecrübeli bir alim tayin edilir ve sorumlu olduğu bölgeye *kadılık* ya da *mevleviyet* denirdi.

Bayram'a aittir. Bayram, araştırmalarında Ahi Evran'a ait birçok eser olduğunu ama bunların bir kısmının başkalarına atfen basıldığını ve o şekilde bilinir hale geldiğini, bir kısmının da herhangi bir nüshasının mevcut olmadığını iddia eder. Bu iddiaya göre, bugüne kadar tespit edilmiş toplam 19 eseri vardır; bunlardan nn herhangi bir nüshası mevcut değildir. Çoğu Farsça olan bu eserlerin hangi konular üzerine yazıldığına bakıldığında, hiçbirinin doğrudan fütüvvet ya da ahilik üzerine olmadığı; bunun yerine, ana konular itibariyle İslam'ın/imanın esasları, kelimeler, siyaset, fıkıh, ahlak, dua ve ibadet, dinde usul, sultanların yozlaşmasına dair vasiyetler/öğütler, tıp (anatomi), ruhun bekası gibi felsefe ve tasavvuf felsefesine/düşüncesine dair konular olduğu anlaşılmaktadır (Bayram, 1995: 56-111; Köksal, 2011: 20-25).

Bu alışmalar gerçekten Ahi Evran'a ait ise, kendisinin o dönem için ciddi bir ilim adamı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu eserler ve konuları müellifin bir esnaf piri değil de, daha ziyade genel manada bir ilim ehli, hatta önemli bir entelektüel şahsiyet olduğu intibayı uyandırmaktadır. Fakat, neden ahilikle, esnaf ve zanaatkrlıkla ya da genel olarak ticaretle, daha özel olarak kendisinin içinde bulunduğu dericilikle (debbağlıkla) ve daha önemlisi, kurucusu olduğu ahi teşkilatının ya da geleneğinin usul ve esaslarına dair bir kitap (mesela bir fütüvvetname) kaleme almadığı sorularının cevabı merak konusudur. Kaldı ki, esas olarak hitap ettiği esnaf kitlesi ile söz konusu kitapların konuları ve seviyesi çok alakalı gibi gözükmemektedir.

Eğer bu eserlerin kendisine ait olduğu doğru ise, Ahi Evran'ın öncülüğünde kurulan ahiliğin ağırlıklı olarak esnaf ve meslek zümrelerini merkeze alan bir sistem ya da teşekkül olmadığı, herkese hitap eden bir anlayış olduğu anlamı da çıkabilir. Bir diğer merak konusu ise, Ahilik konusunda devlet, sivil kurumlar ve araştırmacılar her kademedede düzenli olarak bu konuyu işlerken, bu eserlerin neden hala hazırlıklarının tamamlanıp okuyuculara sunulamadığıdır.

Bütün bu soruların cevapları konusunda ortada duran muğlaklıklar ve en azından çoğu için ulaşılabilirlik sorunu nedeniyle bu eserler fütüvvet ve ahilik çalışmaları için kaynak listesine ihtiyatla eklenmiştir. Umarız bundan sonraki araştırmalarda bu eserlerin tamamı temin edilir, yazar karmaşası netleşir ve günümüz Türkçesiyle yayınlanır.

12. Muhtelif Tarihi Belgeler

Ahilik konusunda yukarıda zikredilen kaynaklara ek olarak çeşitli fermanlar, beratlar ve vakfiyeler gibi arşiv belgeleri, şer'iyeler ve benzeri tarihi kaynaklarda da pek çok bilgiye ulaşmak mümkün olabilmektedir (Köksal, 2011: 96). Bu kaynaklar fütüvvet ve ahilikle alakalı doğrudan bilgi vermeyebilir; ancak, özellikle yerel düzeyde yapılan çalışmalarda bu temel kaynaklara müracaat edilmesi yararlı olacaktır. Gerçekten de son yıllarda örneğin, para vakıflarına dair bazı belgelerde ahi zaviyelerine özel izin ve icazet belgelerine rastlamak mümkün olabilmektedir. Ayrıca, Kırşehir Ahi Evran niversitesi bünyesinde bulunan Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Kırşehir Müzesi'nde ahilikle alakalı ilgili kaynakların da mutlaka dikkate alınması gerekir.

13. Diğer Fütüvvet ve Ahilik alışmaları

Yukarıda anlatılan kaynaklara ilave olarak aşağıda yer alan dört grup kaynağa daha işaret etmekte yarar görüyoruz:

i. *Türk tarihi alışmaları*: Fütüvvet anlayışı, Anadolu'da daha önceki uygulamalardan biraz daha kendine özgü bir şekilde 'ahilik' parantezinde hayata geçirilmiştir. Bu anlayışı besleyen Türk tarihinin cengaverlik, alplık, cömertlik ve yardımseverlik gibi nitelikleri kapsayacak biçimde dikkate alınması yararlı olacaktır. Ayrıca, ahiliğin omurgasını oluşturan pek çok esnaf, sanat ve zanaat zümresinin Müslüman olmadan önce de Türkler arasında oldukça gelişmiş oldukları biliniyor. Örneğin, dericiliğin, ayakkabıcılığın, saralığın, semerciliğin, okçuluğun, dokumacılığın, halıcılığın, demirciliğin, taşılığın, inşaat ve mimariye dair pek çok sanat

grubunun Türklerde oldukça gelişmiş olduğu, Anadolu kültürü ve ahilikle buluşunca da her birinin birer dünya markası ve şaheserler üretme durumuna geldiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yiğitlik, kahramanlık ve alplık vasfı da Türklerin vazgeçilmez özellikleri arasındadır. Fütüvvetin başka bir vechesi olan cömertlik ve yardımseverlik duygusunun ise yine Türklerde bariz özellik olduğunu nitekim İbni Battuta'nın seyahatnamesinden anlıyoruz¹⁵.

ii. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu altı adet *Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiri Kitapları*.

iii. *Dünya şövalyelik, tasavvuf ve esnaf tarihi*: Fütüvvet hareketinin üç önemli sacayağından şövalyelik, tasavvuf ve esnaf tarihinin mukayese imkânı vermesi bakımından bilinmesi yararlı olacaktır. Nitekim fütüvvetin İslam öncesinde farklı toplumlarda farklı şekillerde bu üç tasavvurdan biri ya da hepsi şeklinde görüldüğü özellikle F. Taeschner gibi bazı müsteşriklerin yanı sıra, M.F. Köprülü ve S.F. Ülgener gibi Türk müellifler tarafından da ileri sürülmüştür.

iv. Son olarak, geçen yüzyılda bu alanda çalışan bazı *öncü bilim insanlarının konuyla* doğrudan ya da dolaylı olarak *ilişkili çalışmaları*: Örneğin; M. Fuad Köprülü (Köprülü, 2017; Köprülü, 2018a; Köprülü, 2018b), Frank Taeschner (Taeschner, 1953; Taeschner, 1972), Abdülbaki Gölpınarlı (Gölpınarlı, 1955-1956a; Gölpınarlı, 1955-1956b; Gölpınarlı, 1953; Gölpınarlı, 1949-1950/2011), F. Sabri Ülgener (Ülgener, 2006a; Ülgener, 2006b), Neşet Çağatay (Çağatay, 1952; Çağatay, 1997), Halil İnalçık (İnalçık, 2019a; İnalçık, 2019b), A. Yaşar Ocak (Ocak, 1996b), Mehmet Şeker (Şeker, 2011), Saffet Sarıkaya (Sarıkaya, 2002), Ahmet Kal'a (Kal'a, 2012), Rıza Yıldırım (Yıldırım, 2013) ve M. Fatih Köksal (Köksal vd., 2008; Köksal, 2011).

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada fütüvvet ve ahilik konularında araştırmacıların başvuracağı kaynaklar incelenmiştir. Fütüvvet ve ahilik literatüründe bu kapsamda ilk çalışma olduğunu söylemek iddialı olmayacaktır. Çalışmanın girişinde sorunun önemi, güncelliği ve ciddiyeti üzerinde durulurken belki abartıldığı düşünülebilirdi. Fakat, çalışmanın sonuna gelindiğinde takdir edilecektir ki, bu konuda oldukça geniş bir kaynak yelpazesi olduğu halde, ne yazık ki bunların önemli bir kısmına müracaat edilmemiş durumda ve hala da edilmemektedir. Umarız bu çalışma fütüvvet ve ahilik araştırmacıları için ne kadar geniş bir kaynak bolluğu olduğu konusunda ışık tutar. Ama bu çalışma aynı zamanda ahilik konusunun ve araştırmalarının ne kadar derin ve zor olduğunu da gösterir.

Gerçekten bu kaynaklar dikkate alınarak çalışılırsa, bu konuda farklı mecralarda görülen temel hatalar daha rahat ayıklanarak, yanlış bilinen bazı şeylerin gelecek nesillere doğru imiş gibi aktarılmaması sağlanacaktır. Bu hassasiyet esasında İslam inancı bakımından da, tarih şuurumuz açısından da, büyük bir millet ve devlet olma, dahası dünya çapında bir medeniyet kurma iddiamız bakımından da önemlidir. Çalışmanın başında vurguladığımız gibi, bu konuyu günümüzde millet ve devlet düzeyinde karşılaşılan sorunlara kadim İslam ve Türk medeniyetlerinden çözüm bulma gayretinin bir parçası olarak görüyorsak, sürekli birbirini tekrar eden ve bazen israfa dönüşen göstermelik pahalı programlar düzenlemek yerine, özgün çalışmalar ve projeler üretmek gerekir.

¹⁵ İbni Battuta bu durumu şöyle ifade eder: “*Bilad-ı Rum denilen bu ülke, dünyanın en güzel memleketidir. Cenab-ı Hak, dünyanın öteki ülkelerinde ayrı ayrı ihsan ettiği güzellikleri burada topyekün bir araya getirmiştir ... Yemekleri ise çok nefistir. Burada yaşayanlar Allah'ın en şefkatli kulları olup, onlar için 'bolluk ve bereket Şam'da, şefkat ise Bilad-ı Rum'dadır' denilmiştir. Burada bir zaviye ya da bir eve girdiğimizde komşularımız kadın olsun erkek olsun derhal durumumuzu soruştururlardı ... Ekmek pişirildiği gün, bulunduğumuz beldenin erkekleri bize sıcak ekmeklerle birlikte nefis yiyecekler getirirler ve 'bunu size kadınlar gönderdi, sizden dua istiyorlar' derlerdi” (İbni Battuta, 2005: 202).*

Ne yazık ki, popülerleşen her konuda olduğu gibi, fütüvvet ve ahilik konularında da bireysel ve kurumsal düzeylerde sığ çoğalmalar, çözüme götürmeyen proje taslakları ve buralardan maddi veya manevi menfaat devşirmeye çalışanlar olacaktır. Böylece, çıkış noktası ahlak olan bir mesele üzerinden süreklilik kazanan bir yozlaşmaya yol açmamak veya bu tarz olası zafiyetlerin önünü kesmek için ehliyet ve liyakat sahibi kişi ve kurumlarla işin özüne dair tarihi, teorik ve uygulamaya dair projelerle hareket edip, somut uygulama alanları ve noktaları bularak hayata geçirmek için karar almak gerekiyor. Yukarıda ifade edilen kaynakları anlayacak ve bu çerçevede araştırma yapabilecek kişi ya da grupları desteklemek suretiyle somut katkı sunacak çalışmalar yapmak, bu gibi konular üzerinden bir şekilde menfaat temin etmek isteyenlere fırsat vermemek önemlidir.

Çalışmada fütüvvet ve ahilik araştırmalarında müracaat edilebilecek 13 farklı kaynak grubu tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bunlardan en temel kaynak elbette fütüvvetnameler olsa da; başta şecerenameler olmak üzere, Kur'an'ın ve hadislerin, siyer ve İslam tarihine dair diğer kaynakların, bazı sufi ve fütüvvet risalelerinin, destanların, vekâyinamelerin, seyahatnamelerin de dikkate alınmasının yararlı olacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada söz konusu kaynaklardan hangilerinin genel olarak tüm fütüvvet çalışmaları için, hangilerinin özellikle ahilik çalışmaları için önemli olduğu kategorik olarak izah edilmiştir. Son olarak, çalışmada kaynaklarla ilgili yapılan incelemelerde mümkün olduğunca bizzat ilgili kaynaklardan yararlanılma yoluna gidilmiştir.

Kaynakça

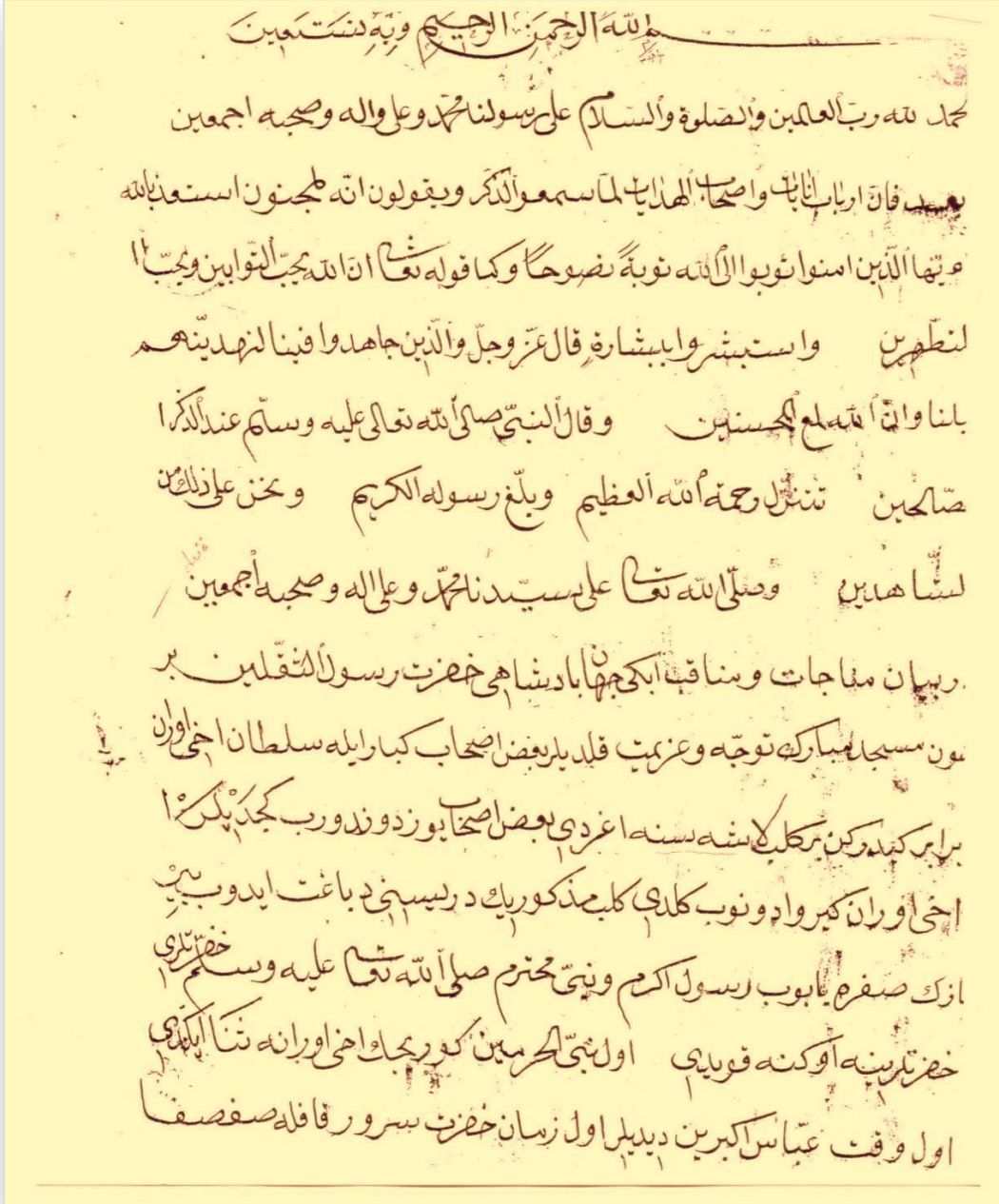
- Akkuş, M. (2002). Farklı Bir Ahilik İcazetnamesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 21, 95-100.
- Aşık, P. (2003). *Osmanoğullarının Tarihi*, (Hz. K. Yavuz ve M.A.Y. Saraç), Koç Kültür Sanat Tanıtım: İstanbul.
- Bayram, M. (1995). *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Cevdet, M. (2008). *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbni Battuta'ya Zeyl*, (Çev. C. Yazar), İşaret Yayınları: İstanbul.
- Çağatay, N. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayını: Ankara.
- Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2-3, 61-84.
- Çoksevim, B. (2010). *Erciyes Dağı*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kayseri Ansiklopedisi, C. 2, 177-86.
- Döğüş, S. (2008). Osmanlılarda Gaza İdeolojisinin Tarihi ve Kültürel Kaynakları, *Belleten*, 72(265), 817-88.
- Erdem, E. (2021). Fütüvvetnamelerin İslam İktisat Düşüncesi İçindeki Yeri, *İş Ahlakı Dergisi*, 14(1), 27-62.
- Erdem, E. (2019). Ahilik Teşkilatı ve Anadolu Türk Şehirlerinin İktisadi Yapısı: Kayseri Üzerine Bir Değerlendirme, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 54, 208-30.
- Erdem, E. (2009): Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Es-Sülemi, E. A. (2014). *Tasavvufa Giriş*, (Çev. A. Akay), İlk Harf Yayınevi: İstanbul.
- Es-Sülemi, E. A. (1981). *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemi'nin Risaleleri*, (Çev. S. Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.
- Es-Sülemi, E. A. (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*, (Çev. S. Ateş), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: Ankara.
- Evliya Çelebi, M., Z. (1969). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 2, Türkçeleştiren. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi: İstanbul.
- Genç, İ., Kılıç, A. & Aksoyak, İ. H. (2014). *Dede Korkut Kitabı: Han'ım Hey*, TOBB Yayını: Ankara.
- Gevorgyan, K. (2013). Futuwva Varieties and the Futuwvat-nāma Literature: An Attempt to Classify Futuwva and Persian Futuwvat-nāmas, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40(1),2-13.
- Gölpınarlı, A. (1955-1956a). Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvet-namesi, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17(1-4), 27-72.
- Gölpınarlı, A. (1955-1956b). Fütüvvet-Name-i Şeyh Seyyid Huseyn İbni Gaybi, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17(1-4), 73-126.
- Gölpınarlı, A. (1953). Burgazi ve Fütüvvet-namesi, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 76-153.
- Gölpınarlı, A. (1949-1950). İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11(1-4).
- Hacıgökmen, M. A. (2007). Ahî Şecere-Nâmelerinin Tarihî Temeli ve Yazılış Sebepleri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 107-14.
- İbni Arabi, M. (2015), *Fütühâtü'l-Mekkiyye: Fütüvvet Ehli ve Meczuplar*, (Çev. E. Demirli), Litera Yayıncılık: İstanbul.
- İbni Battuta (2005). *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, (Çev. M.Ş. Paşa – M. Çevik – A.M. Güven), Yeni Şafak Kültür Armağanı: İstanbul.
- İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 11, 529-33.
- İlhan, M. M. (2008). An Overview of the Ottoman Archival Documents and Chronicles, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 21-40.
- İnalçık, H. (2019a). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- İnalçık, H. (2019b). *Devlet-i Âliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Kal'a, A. (2012). *Debbağlıktan Dericiliğe: İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları: İstanbul.
- Kocatürk, S. (1996). Bir Fütüvvet Şeceresi Üzerine, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* (Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-III), 24, 867-94.
- Köksal, M. F. (2011). *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği: Kırşehir.
- Köksal, M. F., Kurtoğlu, O., Karaköse, J., & Şenödeyici, Ö. (2008) *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri: Ahi Şecerenameleri, Beratlar, Vakfiyeler*, Kırşehir Valiliği: Kırşehir.
- Kırşehir Müzesi (?): *Ahi Şecerenameleri ve Ahilik Belgeleri: Debbağlar Esnafına Ait Ahilik Şeceresi, (1695 Yılında Hazırlanmış ve 1812 Yılında İstinsah Edilmiş İki Şecerename)*, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi: Kırşehir.
- Köprülü, M. F. (2018a). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Basım Yayım: İstanbul.
- Köprülü, M. F. (2018b). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Basım Yayım: İstanbul.
- Köprülü, M. F. (2017). *Anadolu'da İslamiyet*, Alfa Basım Yayım: İstanbul.

- Mustafa, C. (1997). *Selim-name (Meâsir-i Selim Hani)*, (Haz. A. Uğur ve M. Çuhadar), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: İstanbul.
- Ocak, A.Y. (1996) Fütüvvet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13, 264-65.
- Ocak, A. Y. (1996b). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Sarıkaya, M. S. (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Sühreverdî, Ş. (ekitap): *Avârifü'l-Maârif: Gerçek Tasavvuf*, (Çev. D. Selvi), www.tasavvufekitap.com.
- Şeker, M. (2011). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-namelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybi'nin "Muhtasar Fütüvvet-name"si*, Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Taeschner, F. (1972). İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri, (Çev. S. Yüksel), *Bellekten*, 36(142), 203-35.
- Taeschner, F. (1953). İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı), (Çev. F. Işıltan), *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 1-30.
- Ülgener, S. F. (2006a). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der'in Yayınları: İstanbul.
- Ülgener, S. F. (2006b). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der'in Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, R. (2013). Shi'itisation of the Futuwva Tradition in the Fifteenth Century, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40(1), 53-70.

EKLER

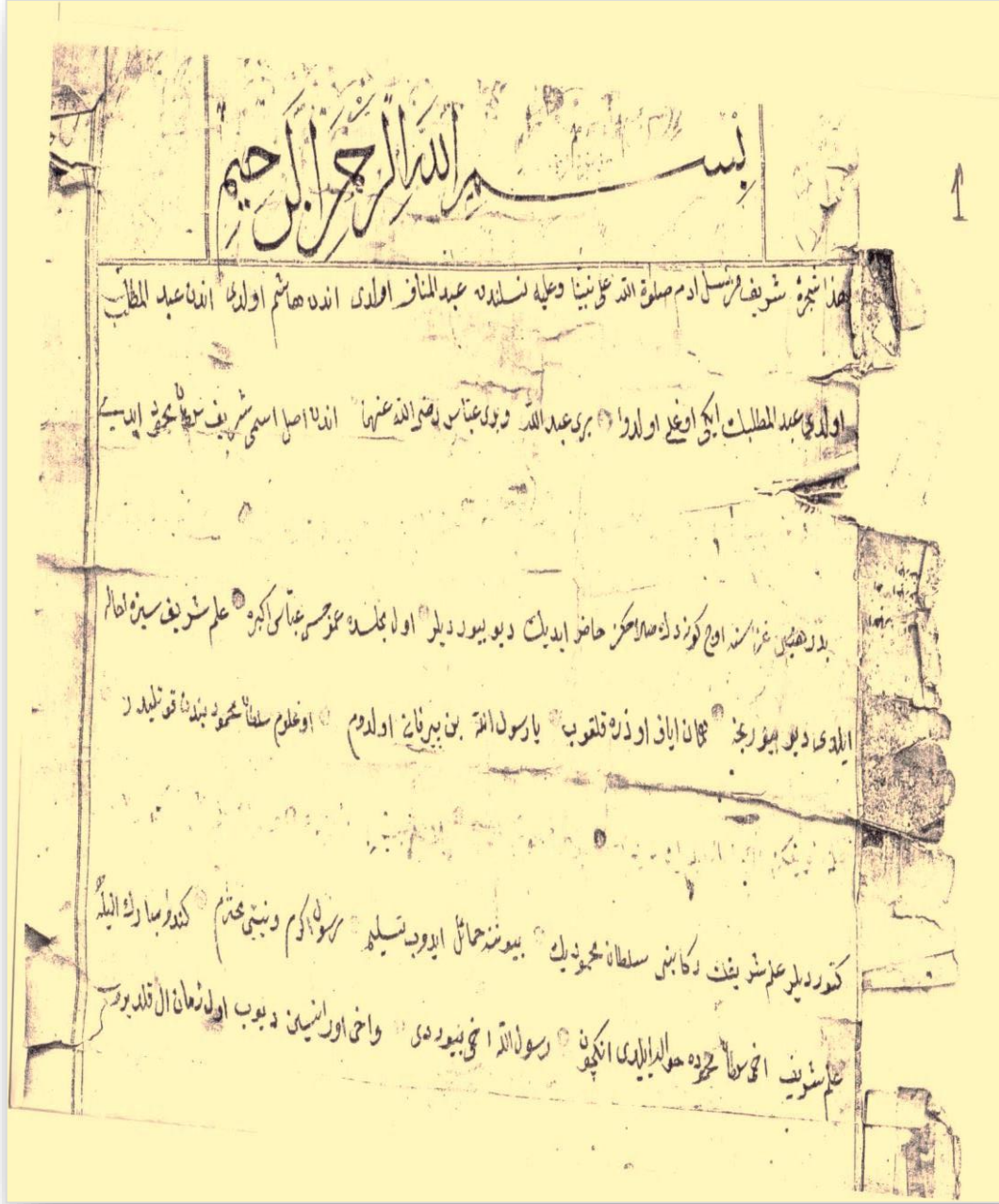
EK 1: Fütüvvetnâme (İlk Varak)

Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi

EK 2: Şecerenâme (1. Varak ve Mesleklerden Bahseden 9. Varak)

Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenâmeleri, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi

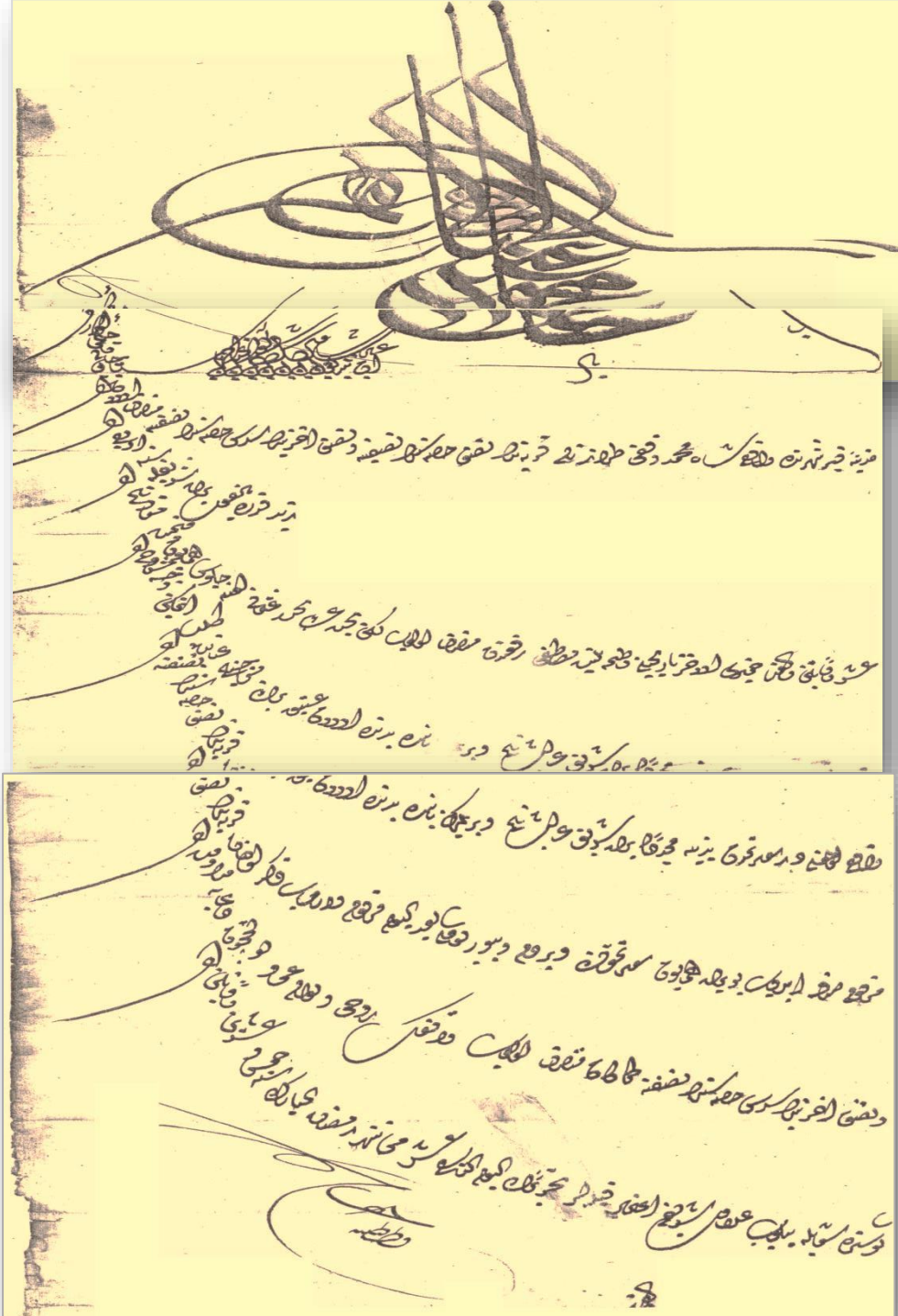

<p>توکلیا پیری احمد زنجیر چنگار ابوالقوامین عبدالقدیر پونجیچیا دور مدائن اولد</p>	<p>سید ابن ابی بکر بن انجیاس عائیده لاری مدائن پونجیچیا دور مدائن اولد</p>	<p>ابوجیمان و مزیمیا و عیجیاس پونجیچیا دور مدائن پونجیچیا دور مدائن مصلو اولد</p>
<p>ابونصر عبدالقدیر پونجیچیا چنگار پونجیچیا دور مدائن سید فاطمه انجیاس صاحبه دور مدائن اولد</p>	<p>طیغور پونجیچیا دور مدائن پونجیچیا دور مدائن صیفا غازی پونجیچیا دور مدائن چنگار پونجیچیا دور مدائن</p>	<p>حضرت امام حسن شاهزادی پونجیچیا دور مدائن مصلو اولد چنگار پونجیچیا دور مدائن انجیاس دور مدائن</p>

EK 3: Berat

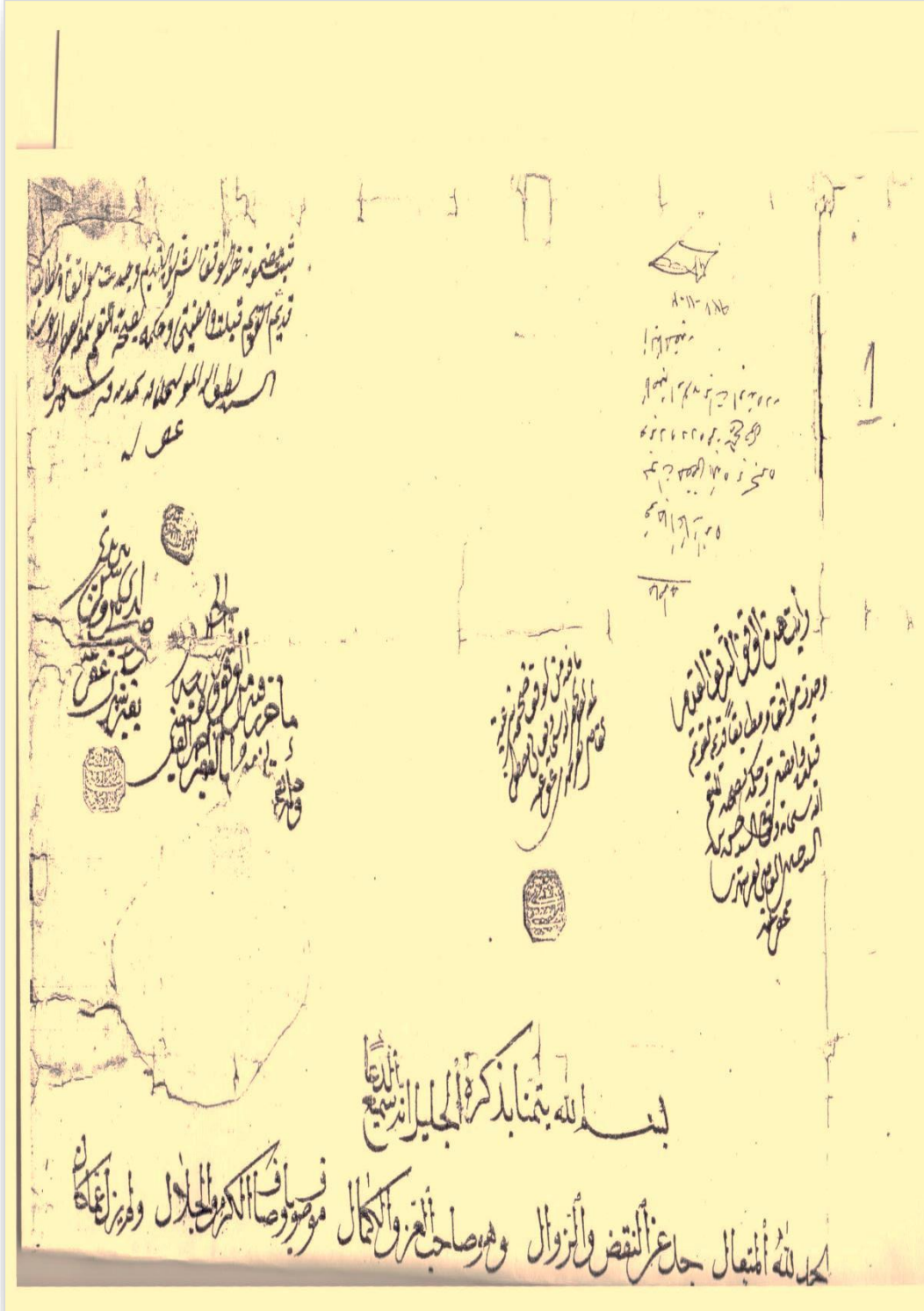
Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi

EK 4: Vakfiye (İlk Varak)

Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi Kütüphanesi

EK 5: Hacı Kılıç Mahallesi Tezkire-i Ruhsât-ı Esnâf Defteri'nden Varak
Tezkire-i Ruhsât-ı Esnâf Defterleri, Erciyes Üniversitesi KAYTAM Arşivi

